

Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi Sayı: 7/3 2018 s. 1746-1780, TÜRKİYE

Araştırma Makalesi

ALİ VE NİNO ROMANININ OLUŞUMSAL YAPISALCI YÖNTEMLE İNCELENMESİ

Serdar ACAR*

Geliş Tarihi: Mart, 2018

Kabul Tarihi: Ağustos, 2018

Öz

Azerbaycan edebiyatında millî roman olarak kabul edilen *Ali ve Nino* romanı Kurban Said müstear ismiyle Viyana’da 1937 yılında Tal Yayınevi tarafından Almanca olarak yayımlanmış ve birçok dile çevrilmiştir. Kurban Said müstear isminin Yusuf Vezir Çemenzeminli mi yoksa asıl adı M. Esad Bey diğer adıyla Lev Nussimbaum mu olduğu hâlâ tartışma konusudur. Bu tartışmalarla beraber *Ali ve Nino* romanı, estetik değer ve toplumsal olaylar göz önüne alındığında oldukça önemli bir eserdir. Romanın konusu, ayrı millet ve medeniyete mensup iki gencin aşk öyküsü etrafında şekillenen ve 1905- 1920 yılları arasında geniş bir coğrafya da meydana gelen dinî, tarihî, siyasi hadiselerdir.

Ali ve Nino romanı, edebiyat sosyolojisi araştırmalarında eserin estetik değerinin yanı sıra eserde verilmek istenen ideolojinin çözümlenmesi açısından önemli bir yeri olan Lucien Goldmann’ın Oluşumsal Yapısalcı metoduyla incelenmiştir. Romanın hem anlaşılır hem de açıklayıcı bir bütün içerisinde incelenmesi bakımından büyük olanaklar sağlayan Oluşumsal Yapısalcı yöntemle; *Ali ve Nino* romanında eser, yazar ve toplum arasındaki etkileşim üzerinde durulmuştur.

Anahtar Sözcükler: *Ali ve Nino*, Kurban Said, M. Esad Bey, Lev Nussimbaum, Oluşumsal Yapısalcılık, Lucien Goldmann.

ANALYSIS OF THE NOVEL ALI AND NINO BY GENETIC STRUCTURE METHOD

Abstract

Ali and Nino, which is considered as a national novel in Azerbaijani Literature, was published in German by Tal Publisher in 1937 in Vienna under the pseudonym of Kurban Said and later on translated into many other languages. It is still a matter of discussion whether Kurban Said's name is Yusuf Vezir Cemenzeminli or Lev Nussimbaum whose real name is M. Essad Bey. Besides these discussions, the novel Ali and Nino is a very important work where aesthetic value and social events are taken into consideration. The novel illustrates a love story between two young people with different cultural and ethnic background, while focusing on religious, historical and political events happening in a large geographical scale between 1904 -1920.

The novel Ali and Nino, was analyzed in Lucien Goldmann's Genetic Structure Methodology, which has an important place in the research of literature sociology in terms of the aesthetic value of the work as well as the

* Yüksek Lisans Öğrencisi; Atatürk Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, seerdar.acar@gmail.com.

ideology to be given in the work. The interaction among the story line, writer and society is well explained in a detailed manner.

Keywords: Ali and Nino, Kurban Said, M. Essad Bey, Lev Nussimbaum, Genetic Structuralism, Lucien Goldmann.

Giriş

İnsanoğlunun estetik haz, yüksek düşünüş, ince kavrayış ürünü güzel sanatların, yapı taşlarından biri olan edebiyat; estetik hazzın, yüksek düşüncenin güzellik kaygısı ile yazılı ve sözlü olarak ifade şeklidir. Her sanat dalı gibi edebiyatta kendi toplumundan beslenir ve beslendiği coğrafyanın şekliyle biçimlenir. Dolayısıyla her edebiyat ürünü içinden çıktığı toplumun kültürel, sosyal vb. karakteristik özelliklerini taşır.

Günümüze kadar birçok gelişime tanık olan ve bu gelişimlere paralel olarak şekillenen edebiyat, özellikle 19. yüzyılda roman türünün gelişim göstermesiyle yeni bir soluk almıştır. Roman gerek muhtevası gerek biçim özellikleriyle yeni edebiyatın şekillenmesinde en önemli türlerden biri olmuştur. “Zamanı, mekânı, olayları ve kişileriyle gerçek hayata ve kurguya dayanan, çok çeşitli anlatım tekniklerinin kullanıldığı edebi eser türü” (Okay ve Kahraman, 2012, s. 160) olan roman, yazarın kurmaca dünyasının ete kemiğe bürünerek somutlaşmış hâlidir. Mehmet Tekin’in modern zamanların hafızası, toplum modelini tanımak isteyenlerin geçeceği yol (Tekin, 2014, s. 10) olarak tarif ettiği roman, ürünü olduğu toplumun temsilcisi olarak kabul edersek, romancıda toplumunun kültür ve medeniyet elçisi olacaktır.

Özelde romanın, genelde ise edebiyat ve sanatın, toplumun bir parçası olduğu ve toplumdaki beslendiği görüşünden hareketle birçok düşünür edebiyatı sosyolojik bir eleştiriye tabi tutmuştur. Madame de Stael’in başlatmış olduğu sosyolojik yöntemi tam anlamıyla ilk defa kullanan Hippolyte Taine olmuştur (Moran, 2016, s. 83). Taine ırk, ortam, dönem olarak edebiyatı incelemeye aldığı yöntem istenilen başarıyı yakalayamamış ve eleştiri almıştır.

Ekonomi ve ideolojiyi esas alan yeni bir sistem, Marksist eleştiri yani toplumcu-gerçekçilik edebiyat sosyolojisine yeni bir yön vermiştir. Marksist eleştiri metinden ideolojiye (dünya görüşüne), toplumsal ilişkilere, üretim güçlerine (ekonomiye) mekanik olarak birlikteliğiyle ilişkilidir (Eagleton, 1984, s. 18). Marks ve Engels’in ekonomi ve ideoloji görevi yüklediği eleştiri, bir sanat eserini estetik açıdan değil politik yararı doğrultusunda değerlendirir. Bir eser güzel olsa bile toplumculuğun şartlarını yerine getirmiyor yani ideolojiyi yansıtmıyorsa başarılı sayılmaz. Marksizmin’in temel sayılması gereği sanat toplumsal üst yapı kurumlarından biridir ve toplumsal alt yapıya yani ekonomik gelişmelere bağlı olarak kendini gerçekleştirir (Sarıkoça, 2016, s. 9). Bu geleneğe bağlı bir diğer eleştirmen George Lukacs’dır. Lukacs sisteme, estetik değerleri de dâhil eder ve “Alçalmış dünya da gerçek, sahil değerlerin

aranması.” olarak tanımladığı romanı üç başlıkta ayırır: 1-Soyut idealizmin romanı. 2-Psikolojik roman. 3-Eğitici roman.(Adıgüzel, 2011, s. 17).

Lukacs’ın ardılı olan ve Marksist gelenekten gelen Lucien Goldmann, kendinden önceki görüşlerden de yola çıkarak edebiyat sosyolojine yeni bir yöntem kazandırır. Goldmann’a göre edebiyat sosyolojisinin cevabını araması gereken asıl sorun “Romanın yapısı ile bu yapının içinde geliştiği sosyal yapı arasındaki ilişki; yani edebi bir tür olarak roman ile modern bireyci toplum arasındaki ilişki olmalıdır” (Goldmann, 2005, s. 25-26). Goldmann Oluşumsal-Yapısalcılık adını verdiği bir yöntem geliştirmiştir. Eserin özünün (içkin) estetiğiyle nesnel yapısını ortaya koyan ve bundan hareketle o dönemdeki iktisadi, toplumsal ve kültürel ilişkileri göstermeyi hedef edinen bu diyalektik-dinamik yöntemini şöyle açıklar: “Oluşumcu-yapısalcılık, tüm insani davranışların belli bir duruma anlamlı bir cevap verme ve bu sayede eylemin öznesi ile içinde bulunduğu çevre arasında bir denge kurma denemesi olduğu tezinden yola çıkmaktadır” (Goldmann, 2005, s. 73). Goldmann’ın metodu diyalektiktir çünkü nedenlerin iyi anlaşılması sağlıklı sonuçların alınmasına olanak sağlayacaktır.

Goldmann’ın Oluşumsal Yapısalcı metodu eseri bir bütün olarak ele alır. Bu bütünü ele alırken eserin arka plandaki dayanağı olan toplumsal ve kültürel öğelerden yola çıkar. Öncelikle esas olan yapıtı bir bütün olarak kendi içinde anlamlandırmasını, estetik yapısını bozmadan kavranmasını sağlamaktır. Daha sonra ise toplumsal yapı ile eser arasındaki ortaya konulan ilişkidir hareketle eserin dışa vurduğu dünya görüşüne yani ideolojisine ulaşmaktır (Adıgüzel, 2011, s. 20).

“Bu yöntem, diğerlerine göre öncelikle birleştirici bir şekilde insan eylemleri bütününe ele alması ve bununla birlikte, *aynı zamanda hem anlaşılır hem de açıklayıcı olması* yönünden iki kat avantajlıdır; çünkü anlamlı bir yapının aydınlığa çıkarılması, bir *anlama* sürecidir oysaki bu yapının, daha geniş bir yapıyla bütünleştirilmesi bir *açıklama* sürecidir. (Goldmann, 2005, s. 81).

Bu bağlamda M. Esad Bey¹’in *Ali ve Nino* romanı Goldmann’ın “Oluşumsal Yapısalcı” yöntemiyle incelenmiş, gerekli görülen yerlerde madde başlıklarının açıklamaları da yapılmıştır.

¹ *Ali ve Nino*, Kurban Said müstear ismiyle 1937 yılında Viyana’da Tal Yayınevi tarafından Almanca olarak yayımlanmıştır. Birçok dile çevrilen eserin, bir yandan Azerbaycan Türkçesinden Almancaya mı çevrildiği yoksa Almanca mı yazıldığı, diğer yandan romanın yazarının kim olduğu hâlâ tartışma konusudur. Bir grup araştırmacı Kurban Said müstear isminin Yusuf Vezir Çemenzeminli (1887-1943) olduğunu iddia etmektedir. Amerikalı araştırmacı Bettly Blair’in yoğun gayretleri sonucu Azerbaycan Yazarlar Birliği de *Ali ve Nino* romanının yazarı Kurban Said’in, Yusuf Vezir Çemenzeminli’nin müstear ismi olduğunu kabul etmektedir. Amerikalı yazar ve araştırmacı Tom Reiss ise yaptığı araştırmalar ve kendisinde bulunduğunu iddia ettiği belgeler ışığında Kurban Said’in Yahudi kökenli, asıl adı Lev Nussimbaum (1905-1942) diğer adıyla M. Esad Bey olduğunu kabul etmektedir. Bir grup araştırmacı ise Kurban Said’in M. Esad Bey olduğuna dair Tom Reiss ile aynı fikirdeyken, Yahudi kökenli ve asıl adının Lev Nussimbaum olduğuna dair görüşlerinin bilinçli bir şekilde öne sürüldüğü gerekçesiyle fikir ayrılığına düşmektedirler. İncelediğimiz kitabın ilk baskısında romanın yazarı Yusuf Vezir Çemenzeminli olarak

Anlama Aşaması (İçkin Çözümleme)

1.1. Anlama Aşaması

Anlama aşaması, eserin toplumsal yönünü ortaya koymadan ve eseri toplumun ideolojik yapısına bağlamadan tamamen metnin özüne yönelik bir incelemedir. Eserin iç yapısına yönelik bu çözümleme, anlatım teknikleri, zaman, mekân (uzam), kişiler ve metnin toplumsal yapı ile olan ilişkileri incelenir (Adıgüzel, 2005, s. 24).

1.1.1. Bakış Açısı

Genel tanımıyla “Bakış açısı, anlatma esasına bağlı metinlerde vaka zincirlerinin meydana gelmesinde kullanılan mekân, zaman, şahıs kadrosu gibi unsurların kim tarafından görüldüğü, idrak edildiği ve kim tarafından, kime nakledilmekte olduğu sorularına verilen cevaptan başka bir şey değildir” (Aktaş, 2005, s. 78). Mehmet Tekin’in deyimiyle “bakış açısı” romanın kaderini tayin eden kapsamlı bir uygulamadır. Romanda anlatıcı ile anlatılan arasındaki mesafenin dengelenmesinde, romanın dil ve üslubunun biçimlenmesinde, nihayet romanın sağlıklı bir yapıya sahip olmasında, seçilen ve uygulanan bakış açısının önemi büyüktür (Tekin, 2014, s. 55).

Ali ve Nino romanının bakış açısı otobiyografik karakterli “tekil bakış açısı” yani ben anlatıcıdır. Şerif Aktaş’ın “Kahraman Anlatıcının Bakış Açısı” olarak tanımladığı ben anlatıcı türü, yazara geniş imkânlar sunmaz; kahramanlar, olaylar hakkında bilgileri gözlemleri ve kültür birikime dayanır. Bu sebeple bilgileri sınırlıdır.

Ali ve Nino’ da anlatı romanın başkahramanı Ali Han Şirvanşir’in anıları ve yaşadığı olaylar etrafında şekillenir. Ali Han roman boyunca olayların içerisinde. Lise yıllarından başlayarak, kurulan ilk millî devlet Azerbaycan Halk Cumhuriyeti’nin bağımsızlık mücadelesi şehitlerinden biri oluncaya kadar cereyan eden bütün hadiseler Ali Han’ın duygu ve düşünce dünyasının yansımalarıdır. Çünkü olayların merkezi konumunda ve bizzat yaşayan kişisidir. Kahramanlar hakkında görüşleri gözlemleri ve sezgilerine dayanır.

Nino bindenbire neşeli ve yaramaz bir çocuğa dönüşmüştü. Sanki vücudundaki bütün azalar; yüzü, elleri, ayakları, teni gülüyordu. Bir ağaca yaslanıp beni tepeden tırnağa gözden geçirdi. Ben onun tam karşısında duruyordum ve Nino, ağacın gölgesi altında avcısından kaçıp saklanmaya çalışan ürkek bir ceylana benziyordu (Çemenzeminli, 2005, s. 65).

kabul edilse de, çalışmamızda bu konuyla ilgili yapılan birçok araştırmayı inceleyen Dr. Orhan Aras’ın, “*Oryantalist Mi*” Kurban Said (Esad Bey) Hakkında Yalanlar ve Gerçekler adlı eserindeki tespitleri dikkate alarak Kurban Said müstear ismini asıl adıyla, M. Esad Bey olarak ele aldık. Orhan Aras, bu eserinin önsözünde belirttiği gibi Kurban Said ile ilgili bütün iddiaları gözden geçirerek bu iddiaların doğru ve yanlışlarını araştırmıştır. M. Esad Bey’in kendi ismiyle yazdığı üç roman ile birlikte başka isimlerle yazdığı biyografik eserleri ve hiç yayınlanmayan makalelerini incelemiştir. Ayrıca Almanca yazılmış makalelerinin de bir kısmını tercüme etmiştir. Yaptığı incelemeler neticesinde, M. Esad Bey’in diğer eserleriyle, *Ali ve Nino* romanındaki benzerlikleri ortaya koymuştur.

Anlatıcı, tekil bakış açısının kısıtlamalarını aşmak, romanı soluklandırmak adına, metnin dokusuna uygun yerlerde mektup tekniğinden iki pasajda yararlanır. Bakış açısının kısmen değiştiği bu bölümlerde, Ali sözünü Nino ve Arslan Ağa'ya bırakır. Nino'nun mektubu duygusal içerikli olmakla beraber bilgilendirme amacı taşır.

Sevgili Ali Han! Savaş çıkınca Bakü'ye dönmek zorunda kaldık. Vakit darlığı nedeniyle sana haber veremedim. Kızmayasın da. Gözyaşı akıtıyor ve seni seviyorum. Yaz mevsimi fark etmeden sona erdi. Sen de hemen dönüver. Seni bekleyecek ve özleyeceğim. Yolculuk süresince yalnızca seni düşüneceğim. (...) Hasretle öpüyorum. Bakü'de hava epey sıcak olmalı. Senin Ninon. (Çemenzeminli, 2005, s. 74-75).

Arslan Ağa'nın mektubunda ise, Dağıstan'ın bir köyünde bir nevi sürgün hayatı yaşayan Ali Han'a memleketin ahvali hakkında bilgi verilir. Ekim devrimine işaret eder. Bu mektup Ali'nin Bakü' ye dönmesi için bir mesajdır.

Bismillah. Ali Han merhabalar. Nasılsın? Atların, şarapların, koyunların ve beraberindeki insanlar nasıllar? Ben iyiyim. Atlarım, şarapların ve beraberimdeki insanlar da iyiler. Şehrimizde büyük gelişmeler var. Mahpuslar hapishaneden çıkmış, şehrin sokaklarında serbestçe dolaşıyorlar. (...) Kendi kendine 'Çar neden yeni bir vali ve yeni polisler göndermiyor öyleyse?' diye soruyorsan eğer, bilesin ki artık Çar'da yok. Aslında eskiden mevcut olan hiçbir şey artık yok. Bütün bunların ne anlama geldiğini henüz bilmiyorum, ama dün biz okul müdürünü bir güzel dövdük ve kimse bize engel olmadı. (...) Hoşçakal Ali Han. Dostun ve hizmetçin Arslan Ağa. (Çemenzeminli, 2005, s. 205-206).

Kahramanların iç dünyasına inemeyen, psikolojilerini tahlil edemeyen ve geçmişteki olaylarla alakalı bilgileri sınırlı olan anlatıcı, bu durumda tanrısal bakış açısına başvurur ve diyalog tekniği aracılığıyla kahramanları geçmişi anlatması için konuşturur.

“Şerefli bir ölüm, şerefsiz bir hayattan evlâdır.”

“Ben şerefsiz bir yaşam sürmüyorum. Bu savaş yüzünden de kendimi kimsenin karşısında vazifeli ve borçlu hissetmiyorum.”

“...Babam ailemizin tarihçesini belki yüzüncü defa anlatıyordu: Daha Nâdir Şah döneminde Şirvanşirlerden beşi, İran uğruna savaşmış. Bunlardan dördü Nâdir Şah'ın Hindistan'a düzenlediği yürüyüş sırasında şehit olmuş...” (Çemenzeminli, 2005, s. 86-87).

Ali Han'ın kendi doğumunu ve annesinin de bu doğum esnasında öldüğünü babası aracılığıyla aktarır.

Doğumun çok zor olmuştu Ali Han... Annenin sancıları artınca ona firuze ve elmas tozu verdik. Fakat bunların pek bir faydası olmadı. Sen dindar ve cesur bir adam olarsın diye göbek bağını odanın şark duvarına, kılıçla Kur'an'ın arasına astık. Sonra da onu muska gibi boynuna ilâştirdik ve sen hastalık nedir bilmedin... (Çemenzeminli, 2005, s. 292)

Bu bağlamda anlatıcı, belirli bölümlerde anlatım teknikleri vasıtasıyla bakış açısını değiştirmek zorunda kalır. Ancak romanın geneli itibarıyla tekil bakış açısına sadıktır. Daha önce de belirttiğimiz gibi tekil bakış açısı imkânları kısıtlı zor bir anlatım tekniğidir fakat bu anlatım tekniği romana ayrı bir doğallık ve inandırıcılık katmıştır.

1.1.2. Tasvir (Betimleme)

“Bir şeyi veya bir kimseyi ayrıntıları ile anlatma; göz önünde canlandırma; betimleme” (Çağbayır, 2007, s. 4626) olarak tanımlanan tasvir, romanda gerçeği değil anlatı dünyasının gerçeğini somutlaştırmak, görünür kılmaktır.

Anlatıcı, romanın geneli itibarıyla tasvir tekniğinden oldukça faydalanır. Mekân, kişi, olay *vb.* tasvirleri romanın akışına uygun yerlerde yapılması betimlenen mekân, kişi, olay *vb.* şeylerin göz önünde daha iyi canlanmasına ve kişileşmesine olanak sağlar.

“Vali Parkı büyükçe bir yerdir. Burada hüznü görünümleri olan nadir ağaç çeşitleri ve asfalt yollar vardır. Sağda eski kale duvarı uzanır. Ortada ise şehir kulübünün mermer sütunları parlar. Ağaçların arasına, oturmak için sayısız banklar konulmuştur...” (Çemenzeminli, 2005, s. 34-35).

Ali ve Nino'nun buluşma yeri olan Vali Parkı, Ali ve Nino'yu duygusal olarak birbirine bağlayan bir mekândır.

Bir romancı tasvir yaparken, hem anlatı dünyasını süsleme amacı taşır hem de okuyucuyu etkilemenin, onu metnin dünyasına çekmenin yollarını arar. Bu bağlamda tasvir sanatı, iki şekilde yapılır.

1-Nesnel (Objektif=realist) tasvir,

2-Öznel (Subjektif= romantik) tasvir (Tekin, 2014, s. 226-227).

“Koca bahçe, küçük bir duvarla ikiye ayrılmıştı. İç tarafta kalan kısım hareme aitti. Burada fiskiye sesleri ve bülbül şakımaları işitiliyordu. Erkeklerle ait kısımdaysa, içinde alabalıklar yüzen, kare biçiminde, sade bir havuz vardı” (Çemenzeminli, 2005, s. 239). Ali amcasının İran'daki evini tasvir ettiği pasaj, gerçeği olduğu gibi aktarması açısından nesnel tasvire örnektir. Romanın genelinde yazarın duygu ve düşüncelerine göre biçimlenen öznel tasvirler ağırlıktadır.

...Nino'nun üzerinde ne tuvalet vardı ne de Azize Tamara Lisesi'nin balo kıyafeti. Altın düğmeli, kısa, kadife bir yelek giymişti. Beli öylesine ince görünüyordu ki tek elimle sarabileceğimi düşünüyordum. Siyah kadife eteği, ayak bileklerini örtüyor ve eteğin altından sadece ayaklarının burnu görünüyordu. Başına küçük bir başlık takmıştı, alından da iki dizi altın sikke sarkıyordu. Bu, eski zaman Gürcü

şehzâdelerinin bayram kıyafeti içindeki bir Bizans madonnasının simasıydı! (Çemenzeminli, 2005, s. 47)

“Romancı, tasvir ettiği roman dünyasında, hayalini doğallığın ve olabilirliğin dışına taşırmamalıdır” (Yılmaz, 2011, s. 47). Anlatıcı, tekil bakış açısının sunduğu imkânlar doğrultusunda doğallığı bozmayacak şekilde tasvir tekniği kullanır. Tasvirlerinde kahramanın iç dünyasına inmemiş, yalnızca gözlem ve sezgileriyle görüntü çizmiştir.

İnsanların suratlarında sevinç ve korku hislerinin birbirine karıştığı ayan beyan görünüyordu. Sokakların bir başından ötekine uzanan, kırmızı renkli pankartlarda, anlamsız sözler yazılmıştı. Pazarıcı kadınlar köşebaşlarında toplanarak Amerika’ daki Kızılderelilere ve Afrika’daki zencilere özgürlük talep ediyorlardı. Cephe allak bullak olmuş ve Grandük kayıplara karışmıştı. Yırtık pırtık elbiseli askerler, sokaklarda serseri bir şekilde dolaşıyorlardı. Geceleri silah sesleri duyuluyor, gündüzleri ise kalabalıklar dükkânları yağmalıyorlardı. (Çemenzeminli, 2005, s. 207)

1.1.3. Özetleme Tekniği

Özetleme tekniği esas itibarıyla romanı gereksiz ayrıntılardan arındırmak ve yazarın konu bütünlüğüne uygun bir şekilde okurun bilmesini istediği bilgiyi aktarmak için başvurduğu bir yöntemdir. Ali Han Şirvanşir’in tarih sınavında kavanozdan çektiği kâğıtta çıkan soru, kendi atasıyla ilgilidir. Soruya özetleme tekniğini kullanarak cevap verir.

İran Şehzâdesi Abbas Mirza’nın, Rusları Azerbaycan’dan kovmak üzere kırk bin kişilik bir orduyla Tebriz’den yola çıkışını; Ermeni asıllı Çar generali Medetof’un beş bin kişilik bir orduyla Gence yakınlarında İran ordusunu karşılayıp topa tutturmasını, şehzadenin attan düşerek saklanması, ordunun paramparça oluşunu ve İbrahim Han Şirvanşir’in maiyetindeki yiğitlerle birlikte nehri geçmek isterken yakalanıp kurşuna dizilmesini anlattım. (Çemenzeminli, 2005, s. 31).

Özetleme tekniğinde anlatıcı karakterleri tanımlar ve onlar hakkında okuyucuyu bilgilendirir. Ali Han, arkadaşı İlyas Bey’in babası Zeynel Ağa’yı özetleme tekniğiyle anlatır.

Zeynel Ağa, Bakü civarındaki kasabalardan biri olan Binagadi’de oturan, basit bir köylüydü. Kasabada kupkuru, çorak bir arsası vardı. Yıllardır aynı toprağı ekiyor, fakirlik içinde geçinip gidiyordu. Fakat bir gün bir deprem oldu. Deprem Zeynel Ağa’nın tarlasında derin bir çatlak oluşturdu ve buradan petrol fişkırmaya başladı. (...) Şimdi de saçları beyazlamış ve kamburu çıkmış olan Zeynel Ağa, Bakü’deki kırk odalı sarayında oturuyor. (Çemenzeminli, 2005, s. 39-40).

1.1.4. Geriye Dönüş Tekniği

Romanda, zamanı esas alan bir anlatım tekniğidir. Romanın zamanı temelde geçmişe dayanmaktadır. Anlatıcı, anlatıda hangi zaman kullanılırsa kullanılsın, öykü zamanı dışında kalan olayları geriye dönüşlerle aktarma yoluna gidecektir. (Adıgüzel, 2011, s. 30). *Ali ve Nino* romanında geriye dönüş tekniği sıkça kullanılmıştır. Kısa bir süre öncesinde cereyan eden olay okuyucuyu aydınlatacak şekilde bilgilendirilir. Kişilerin geçmişiyle alakalı bilgilerde de bu teknikten yararlanılırken, tarihî hadiselerle de değinilir.

Ali Han, vatani için savaşırken Gence'nin büyük camisinin avlusunda oturup sekiz gün önce gerçekleşen olayları maziyi ölümsüzleştirmek için defterine kaydeder.

Avlunun bir köşesinde oturmuş mazinin ölümsüzleştirilmesi gereken anılarını aceleyle defterime kaydediyordum. Sekiz gün önce neler olduğunu bir daha hatırlamaya çalıştım... Gence Oteli' nin küçük odasında, İlyas Bey'e şöyle söylemişim: 'İlyas Bey ben burada kalacağım.' O da: 'Sen aklını kaybetmişsin' diye cevap vermişti. (Çemenzeminli, 2005, s. 302).

1.1.5. Montaj Tekniği

Esere zenginlik katmak amacıyla yazar tarafından diğer edebi türlerden ve sanat dallarından farklı bir malzemenin esere alınmasıyla oluşan montaj tekniğinde (Güntay, 2016, s. 40), önemli olan kalıp hâlinde alınan parçanın metnin dokusuna olan uyumudur. Yazarın bilinçli bir şekilde montaj tekniğini kullanması romana işlevsellik kazandırırken, alıntılanan parçayı metinle içselleştirir. *Ali ve Nino* romanında anlatıcı bu tekniği bilinçli bir şekilde kullanır. Kutsal metinlerden ayetler, atasözleri, rivayetler ve meşhur şairlerden seçmeler metinle bütün oluşturacak şekilde esere serpiştirilir.

Ali Han eve vardığında hizmetçisinin elindeki Kur'an-ı Kerimi alarak Maide Suresi:90. Ayeti okur.

...Kutsal kitabı elinden alıp okumaya başladım: «Ey inananlar! Evet, şarap, kumar, dikili taşlar ve fal okları, yalnızca şeytan işi pisliktir. Öyleyse bunlardan kaçının (...) Evet, şeytan, şarap ve kumar yoluyla, aranızda düşmanlık ve kin sokmak, sizi Allah'ın Hatırlama' sından ve namazdan alıkoymak ister.» (Çemenzeminli, 2005, s. 102).

Ali Han, İran şehzâdesinin sarayında konuşma meclisinde Ömer Hayyam'ın rubaisini yüksek sesle seslendirir.

“Satranç tahtasıdır geceyle gündüz,

Felek oyun oynar insan üstünde.

Kaldırarak onu, “şah” ve “mat” der,

Sonra da sağ salim koyar yerine.” (Çemenzeminli, 2005, s. 244).

Vatanın bekası için İngiliz subaylarını evinde ağırlamak zorunda kalan Ali Han, subayların yılışık tavırlarına tahammül edemediği zaman, törenin misafirperverlikle ilgili kuralını hatırlar.

“Alnımdaki teri sildim ve misafirperverlikle ilgili kuralları hatırladım. Eski bir söz, ‘Misafir evine, elinde oğlunun kesilmiş başı olduğu hâlde girse bile, onu ağırlamalı ve kendisine saygıda kusur etmemelisin’ der” (Çemenzeminli, 2005, s. 284).

1.1.6. Diyalog Tekniği

Kişilerin karşılıklı konuşma esasına dayanan diyalog tekniğini anlatıcı, romanda yerli yerinde kullanarak romanı zenginleştirmiştir. Fakat anlatıcının bu tekniği kullanmasındaki asıl amacı, i dnyasındaki hesaplaşmaları kahramanlarıyla dile getirmesi ve onlara fikriyatını aşılmasıdır.

Ali Han'la yeni İnan'ı inşa etmek isteyen akrabası Behram Han'ın arasındaki diyalogda, Ali Han vatan mefhumuna değinerek, Bakü'nün, kendisinin bir parçası olduğunu vurgular.

Hayallere dalıp gitmişsin Ali Han. Söylediklerimi düşündün mü? Karar verdin mi, yeni İnan'ı bizimle birlikte inşa etmek istiyor musun?

Sana gıpta ediyorum Behram Han. Yalnızca vatanından ayrı kalmak zorunda kalmış olan bir insan, vatanın ne olduğunu anlayabilir. Ben İnan'ın inşasına katılamam, çünkü benim hançerim Bakü kalesinin taşlarında bilenmiştir (Çemenzeminli, 2005, s. 249).

Ali Han şirvanşir ile eşi Nino Hanım şirvanşir arasında geçen konuşmada ise Ali Han, Nino ve kızını Tiflis'e göndermeye gayret eder. Nino'ya, Ruslar tarafından işgal edilen vatanını savunmak için Gence'de kalacağını, Tiflis'e birlikte gidemeyecekleri söyler.

“Bir oyunağımız olduğu halde bile bizimle gelmek istemiyor musun?”

“Gelemem Nino.”

“Senin atan Gence köprüsü üzerinde şehit olmuş. Tarih dersinden biliyorum.”

(...) “Nino, peşinizden geleceğim. Mutlaka geleceğim. Birkaç gün kadar sonra...” (Çemenzeminli, 2005, s. 304).

1.1.7. İ Çözümleme

Adından da anlaşılacağı üzere bu teknik, yazarın kahramanın i dnyasına girerek neyi, nasıl düşündüğünü sanki anlatıcı yokmuş gibi okuyucuya aktarmasıdır. İ çözümlemede önemli olan bu tekniği kullanırken yazarın yorum yapmamaya dikkat etmesidir. Tekil bakış açısının hâkim olduğu romanlarda, anlatıcının kahramanın i dnyasına girecek kadar bilgiye sahip olamaması hasebiyle bu teknik fazlaca kullanılmaz. *Ali ve Nino*'da anlatıcı sezgisinin aşırı kuvvetli olduğu yerlerde i çözümlemelerde bulunur. Bu sezgi kimi zaman karşısındaki kahramanın onda bıraktığı izlenimlerin yoğunluğuyla alakalıdır.

“Müdürümüz kıpkırmızı kesildi. Bir süre sessizliğe gömülerek babayla oğlunun aynı okulda devam etmelerinin sakıncası olup olmadığını düşündü. Fakat kesin bir karara varamadı. Bu demektir ki babayla oğul, Batı'nın ilim kalesini bir süre daha kuşatma altında tutabilirlerdi” (Çemenzeminli, 2005, s. 44)

Bununla beraber Ali Han'ın kahramanın düşüncelerini aktarırken kendi yorumunu da dâhil etmesi, romanda teknik açıdan bir kusurdur.

1.1.8. İç Monolog

İç monolog tekniğinde kahraman, iç dünyasında kendi kendisiyle konuşur. Okuyucu kahramanın kendisiyle yaptığı konuşmayla karşı karşıyadır. “İç monologda doğal bir süreç, yalın bir yapılanma ve cümleler, düşüncelerin, duyguların doğal akışına uygun olarak serbest bir akışla şekilledir” (Tekin, 2014, s. 290).

Romanda bu teknik başarılı bir şekilde işlenmiştir. Monologlar metnin doğal seyrine uygundur ve metne samimiyet katmıştır. Bu samimiyet okuyucuya kendini hissettirir. Ali Han, Nino'nun kuzenleriyle gittiği kükürtlü kaplıcada kendisiyle konuşur.

...Gürcü misafirperverliği, Tahran'daki amcamın sakın ve necip misafir kabulünden bambaşka birşeydi. Tahran'daki insanlar oturup demli çay içerek şiirden ve bildikleri ilimlerden bahsederler. Burada ise şarap içilip dans ediliyor ve gülünüp eğleniliyor. Yoksa burası Avrupa'nın kapısı mıdır? Yoo, hayır. Burası da bizden bir yer, ama Asya'nın diğer kısımlarından farklı bir yer işte. Buranın da bir kapı olduğu şüphesiz. Fakat bu kapı nereye açılıyor? Çocukça sevinçler ve dertsiz tasasız çocuk oyunlarında tezahür etmiş olan bir bilgeliğe mi? Emin değildim. Çok çok yorgundum ... (Çemenzeminli, 2005, s. 136).

1.1.9. Bilinç Akışı Tekniği

Bilinç akışı, kahramanın bilinçaltındaki duygu ve düşüncelerini ardı ardına düzensiz bir şekilde aktarmasıdır.

Ali Han sevgilisini kaçıran Ermeni Nakhararyan'ı ve Prenses Nino'yu öldürmek için atını kamçılıdığı esnada yol boyunca düşünceler ardı ardına sıralanır. Konuşmaları bir düzen sırası takip etmez, bilinci bir konudan başka bir konuya geçiş yapar.

...Boğazımı parçalarcasına bağıryordum, ama neden? Üzerine ay ışığı düşen bu Merdakan yolunda ne diye bağıryordum ki? Rüzgâr suratımı kamçılıyor ve gözlerimden yaşlar akıyor. Hayır, ağlamıyorum! Gözyaşlarımın tek nedeni işte bu rüzgâr. Doğu'yla Batı arasındaki hiçbir köprü'nün, hatta aşk köprüsünün bile mevcut olmadığını anlamış bulunmak dahi beni ağlatamaz. Ah o kurnazlıkla parlayan Gürcü gözleri! Evet, ben sahranın çocuğuyum ve Türklerin bozkurtundan türedim. Nakhararyan her şeyi ne kadar da güzel düşünüp tasarlamış baksanıza: 'Nikâhımızı Moskova'da kıydırır, oradan da İsveç'e gideriz.' Baksanıza şuna! Demek Stockholm'da bir otel odası; tertemiz, sıcak ve bembeyaz bir yatak. Londra'da da bir villa! (Çemenzeminli, 2005, s. 168-169).

1.2. Anlatı Yerlemleri

1.2.1. Zaman

Ali ve Nino romanının öykü zamanı ile öyküleme zamanı arasında uzun bir zaman dilimi mevcut değildir. Ali Han'ın lise yıllarının son döneminde başlayan öykü zamanı,

Bolşeviklerin Gence'yi işgal etmesine kadar sürer. Ali Han'ın Gence Köprüsü üzerinde şehit olmasıyla öykü zamanı biter. Anlatıcı romanın genelinde kesin bir zaman dilimi vermez. Tarihsel olaylar, zamanın tespit edilmesinde önemli faktördür.

‘Çar kime harp ilan etmiş, söylesene?’ diye bağırdım. Mustafa, elini cebine sokup buruşuk bir kâğıt parçası çıkardı. Sonra da boğazını temizledi ve son derece vakur bir şekilde fakat çokta zorlanarak okumaya başladı: ‘Çar Alman Kayzeri’ne, Prusya Kralı’na, Macaristan Kralı’na ve daha pek çok lorda prenze harp ilan etmiştir.’ (Çemenzeminli, 2005, s. 72).

Yazar, 1914 yılında başlayan I. Dünya Savaşı'nı göreceli olarak Çar'ın harp ilan etmesiyle örtülü bir şekilde ifade eder. Yine aynı görecelilikle “Ruslar Bakü'ye girdiler” (Çemenzeminli, 2005, s. 301), “Cumhuriyetimizin sekiz günlük bir ömrü bile kalmadı, Ali Han” (Çemenzeminli, 2005, s. 303) 1920 yılını² işaret eder.

Öyküleme zamanı 1920'li yıllarda başlar. Anlatıcı, yine aynı üslubu takınır ve kesin bir tarih vermekten kaçınır. “Gence'nin büyük camisinin avlusunda yorgun askerler uzanmışlardı... Azerbaycan Cumhuriyeti'nin birkaç günlük ömrü kalmıştı. Avlunun bir köşesinde oturmuş, mazinin ölümsüzleştirilmesi gereken anlarını aceleyle defterime kaydediyordum. Sekiz gün önce neler olduğunu bir daha hatırlamaya çalıştım...” (Çemenzeminli, 2005, s. 302). Ali Han'ın maziye ölümsüzleştirmek için defterine kayıt tuttuğu gün, şehit olmuştur. Ali Han'ın ölümü öyküleme zamanının başladığı tarih yani 1920 yılıdır.

1.2.2. Mekân (Uzam)

Roman genel itibarıyla bir bütünlük arz eder. Bu bütünlüğü oluşturan en önemli unsurlardan biri de mekândır. Her roman hayali ya da gerçek bir mekâna ihtiyaç duyar. “Her şeyden önce ve en azından olayların bir dekorudur. Ama genel olarak mekân, vakanın varlık bulunduğu yer, şahısların içinde yaşadıkları, kendi oluşlarını fark ettikleri alandır. Bununla birlikte şahısların içinde buldukları çevreyi algılayış biçimlerini, ruhsal ekonomik durumlarını, karakterlerini açıklama yolunda imkânlar sunabilir” (Narlı, 2002, s. 98).

Ali ve Nino'da geniş bir mekân kullanılmıştır. Göreceli zaman unsurunun aksine mekân gayet belirgin ve göz önünde canlanacak şekilde gerçekçidir. Diyebiliriz ki mekân unsuru *Ali ve Nino* romanının temelini teşkil eder, Asya ve Avrupa ekseninde coğrafyasal çatışma romanının ana temasıdır. Anlatıcı, kitabın giriş kısmında coğrafya hocası Profesör Sanin'e Rusya'nın sınırlarını anlattırır. ...“Avrupa'nın doğu sınırları, Rus İmparatorluğu'nun arazilerinden geçer.

² Azerbaycan Halk Cumhuriyeti 28 Mayıs 1918'de Millî Şura kâtibi Hesên Bey Ağayev tarafından okunan “İstiklal Beyannamesi” ile ilan edilmiştir. Türk ve İslam âleminde cumhuriyet yönetim şeklini kabul eden ilk devlet olan Azerbaycan Halk Cumhuriyeti, 23 aylık kısa bir zamanın ardından 27 Nisan 1920'de Sovyet Rusya tarafından yıkılmıştır. Bkz. Nigar Makswell. (2007). “Azerbaycan Halk Cumhuriyeti”. *Azerbaycan Milli Ensiklopediyası*. Bakı: Azerbaycan Milli Ensiklopediyası Elmi Merkezi. 289-297.

Bu sınırlar Ural Dağları'ndan inerek, Hazar Denizi'ni ikiye böler ve Kafkaslar'a uzanır.” (Çemenzeminli, 2005, s. 7). Profesör Sanin'in coğrafya dersinde, şehrimizin (Bakü'nün), gelişmiş Avrupa'ya mı yoksa gerici Asya'ya ait olduğu sorusuna Ali Han ve arkadaşı Mehmet Haydar Asya cevabını vermiştir. Burada dar anlamda Bakü'ye geniş anlamda Azerbaycan ve Doğu'ya bir şahsiyet kazandırılmıştır.

İç ve dış mekân tasvirleri de yoğunluktadır. “İki katlı evimizin en güzel odası benimkisiydi. Duvarlarını çok güzel Buhara, İsfahan ve Kaşan halıları süslüyordu” (Çemenzeminli, 2005, s. 12). Dağıstan'da kaldığı aulun görüntüsü çizer: “Burası aul denilen bir Dağıstan köyü. Kulübelerin içi karanlık, zemine kalınca hasırlar döşenmiş. Damların dışarıya doğru uzantıları, tahta direkler üzerinde yükseliyor. Kanatlarını genişçe açmış bir kartal, bu engin gökyüzünde, taş kesilmiş gibi duruyor” (Çemenzeminli, 2005, s. 176). Romanda mekâna insani özelliklerde yüklenmiştir. “Bakü, yakıcı Ağustos güneşinin altında hâlsiz ve tembel bir şekilde yatıyordu.” (85).

Genel anlamda mekân örnekleri çoğaltmak mümkündür. Azize Tamara Lisesi, Vali Parkı, Bakü, Karabağ, Tiflis, aul, İran, Gence, Şemiran, Şuşa, Merdakan yolu adı geçen mekânlardan bir kısmıdır. Belirttiğimiz gibi *Ali ve Nino* romanında mekân dinamik ve çok geniştir.

1.2.3. Kişiler

Ali Han Şirvanşir: Romanın anlatıcısı konumundadır. Lise yıllarında filizlenen aşkı, dönemin siyasi olayları ve çekişmeleri Ali Han'ın duygu ve düşünce dünyasından okuyucuya aktarılır. Romanın kurgusu Ali Han etrafında şekillenir. Soylu ve Müslüman bir ailenin çocuğu olan Ali Han Şirvanşir Şia mezhebine mensuptur. “Bütün kalbim ve ruhumla Doğu'ya aitim” sözlerini haykıran Ali Han Doğu'yu temsil eder, muhafazakâr ve milliyetçi bir gençtir. Köklerine sıkı sıkıya bağlıdır. Kendi ifadesiyle “Ben Asya'lıyım ve kimse bana belden aşağı vurma sanatını öğretmedi. Ben ancak bir sahra kurdu gibi kudururum” (Çemenzeminli, 2005, s. 172).

Onun için aslolan vatanıdır. Bu sebeple I. Dünya Savaşı'nda, yakınları tarafından hoş karşılanmayacağını bildiği hâlde, Çarlık Rusya ordusunun askeri olarak görev almayı istemez.

Belki de insanlar benim savaşa gitmememin nedenini, Nino'nun kara gözlerine bağlayacaklar. İstediklerini düşünebilirler. Hatta böyle düşünenler haklı da olabilirler. Fakat şunu anlamak zorundalar ki o kara gözler benim için, vatan toprağı ve yabancılar tarafından meçhul istikametlere doğru çekilip götürülmek istenen ülkemin, kendi evlâtlarına haykırışıdır. Evet, ben burada kalacağım. Ben burada kalıp vatanımı işte o gözle görülmeyen tehlikeye karşı savunacağım (Çemenzeminli, 2005, s. 85).

Azerbaycan'ın bağımsızlığı söz konusu olduğu zaman ise, çok sevdiği eşi Nino ve kızı Tamara'yla Tiflis'e gitmektense öz yurdunda kalarak vatani için savaşmayı tercih eder. Ataları onun için hep bir övünç kaynağıdır. Onlar gibi savaşmayı ve şehit olmayı arzular. “Yeter bu kadar. Uykum geldi. Borular beni atam İbrahim Han Şirvanşir'in vatan millet uğruna yüz yıl önce şehit düştüğü köprüye çağırana dek uyuyacağım” (Çemenzeminli, 2005, s. 309). Bu arzusu gerçekleşir. Atası İbrahim Han Şirvanşir gibi Gence Köprüsü üzerinde şehit olur.

Nino: Hristiyan dinine mensup, soylu bir Gürcü ailenin kızı olan Nino Kpiani, Batı'yı temsil eder. Rus eğitim sistemiyle, Batı yaşam tarzıyla yetişmiş olan Prenses Nino Avrupa geleneklerine bağlıdır. Avrupalı gibi yaşamayı üstünlük olarak görür. Avrupa hayranlığını sevgilisi Ali Han'a da aşlamak istese de bunun gerçekleşmeyeceğinin farkındadır. “Ben seni seviyorum, sende beni seviyorsun. Fakat ben ormanları seviyorum; sen ise dağları, taşları ve çölleri. Çünkü sen çöl çocuğusun. Bu yüzden senin aşkın da, senin dünyanın da beni korkutuyor” (Çemenzeminli, 2005, s. 147). Dini, dünya görüşü, yaşam tarzı farklı olmasına rağmen Ali Han'dan vazgeçmez ve Nino Hanım Şirvanşir olmayı kabul eder. Birçok olayda Ali Han'ı yalnız bırakmayan Nino, Gence'nin Ruslar tarafından kuşatılmasıyla eşi Ali Han'ın ısrarı sonucu kızları Tamara'yla birlikte Tiflis'e gitmek mecburiyetinde kalır.

Mehmet Haydar: Ali Han'ın sınıf arkadaşı ve samimi dostudur. On altı yaşında evlenmiştir. Sürekli sınıfta kaldığından dolayı, oğluya aynı okulda okumak zorunda kalır. I. Dünya Savaşı'nın patlak vermesi sonucu okulu bırakır ve subay olmak için arkadaşı İlyas Bey'le sınava hazırlanır. Çar ordusunda subay olur. Vatani Bakü'yü Ermeni ve Rus çetelerine karşı savunurken şehit olur.

İlyas Bey: Zeynel Ağa'nın yegâne oğlu olan İlyas Bey, Ali Han'ın sınıf arkadaşı ve samimi dostudur. Mehmet Haydar'la beraber Ali Han'ın her sıkıntısında yanında olmuşlardır. Çar ordusunda subay olarak hizmet etmiştir. Fakat tek düşüncesi dostu Mehmet Haydar gibi vatani Azerbaycan'dır. Devrimden sonra kurulan Azerbaycan Halk Cumhuriyeti'nin bağımsızlığı için birçok mücadeleye girişmiştir.

Seyit Mustafa: Seyit, dindar yönüyle baskın bir kişiliktir. Ali Han yakın dostu Seyit'i şu şekilde tasvir eder:

Ait olduğu zümreyi gösteren yeşil bir kuşak takıyordu. Seyit Mustafa'nın babası, yakındaki küçük caminin imamıydı, dedesi ise İmam Rıza'nın türbesinin bulunduğu kutsal Meşhed şehrinde ünlü bir âlimdi. Seyit Mustafa beş vakit namaz kılardı, Allah'sız Halife Yezit'in ismini tebeşirle altına yazmıştı. Her sene Muharrem ayının onuncu günü (Aşure günü) vücudundan kanlar fişkıncaya değin dövünürdü (Çemenzeminli, 2005, s. 105).

Şiîlerin Sünnî halifenin (Osmanlı halifesinin) tarafında savaşmalarını dinsizlik atfedecek kadar Şia mezhebine katı bir şekilde bağlıdır.

Profesör Sanin: Ali Han'ın coğrafya hocası olan Profesör Sanin, Rus yanlısı ve Avrupa hayranıdır. Asya onun nezdinde gericedir.

Melik Nakhararyan: Karabağ'ın en nüfuslu Ermeni ailelerinden birine mensup olan Nakhararyan iri cüsseli, sağlıklı biridir. Zengin, içkiye düşkün, eğlenmeyi seven bir adamdır. Ali Han'la başta dostane ilişkiler kurmuş, Ali'nin Nino'yla evlenmesi için yardımlarda bulunmuştur. Nino'yu tiyatro çıkışı kaçırmak için Ali Han'a ihanet eden Nakhararyan, Merdakan yolunda Ali Han tarafından öldürülür.

Safer Han Şirvanşir: Safer Han, Ali Han'ın babasıdır. Vatanını seven, dinine, örf ve adetlerine bağlı olan Safer Han, oğluna her seferinde ecdadının kahramanlıklarını anlatır. Atalarına, töresine düşkün olan, İran'la sıkı bağları bulunan Safer Han, Ekim Devrimi'nde İran'a geçer.

Prens Kpiani: Çarlık Rusya'ya sadakatle bağlı olan, Gürcü ve asil bir aileye mensup Prens Kpiani, Nino'nun babasıdır. Uzun yıllar prens unvanıyla ilgili iddiasını ispatlamak için uğraşmış ve sonunda başarmıştır. Avrupa hayat tarzını benimsemiş olan Kpiani, Ali Han'la kızı Nino'nun evlenmelerine sıcak bakmasa da bu evliliğe mani olamamıştır.

Esadü'l Devlet Şirvanşir: Büyük nüfus sahibi, İran padişahı Nasreddin Şah'ın gözbebeği olan Esadü'l Şirvanşir Ali Han'ın amcasıdır. Nasreddin Şah tarafından "İmparatorluk Aslanı" unvanı verilen Esadü'l Şirvanşir birçok ülke gezmiştir. Şia mezhebindedir.

Arslan Ağa: Ali Han'ın okul yıllarından arkadaşıdır. Ülkesinin dertlerini kendine dert edinen bir kişidir. Ali Han'a hayranlık besleyen ve onun gibi kahraman olmak isteyen Arslan Ağa, gazetelerde makaleler yazar, siyasi eylemlere karışır. Cephedeyken silahını bırakıp Gürcistan'a kaçmasını söyleyen Ali Han'a Arslan Ağa'nın verdiği cevap, aslında kendinin nasıl biri olduğunu tarif etmeye yeterlidir: "Bunu yapamam Ali Han. Savaşmak istiyorum, çünkü korkak da olsam, vatanımı herkes kadar seviyorum" (Çemenzeminli, 2005, s. 307). Arslan Ağa, kendisinin korkak olduğunu ifade etmesine rağmen, Gence Köprüsü'nde düşmanla bir kahraman gibi çarpışarak ölür.

Yahya Kulu: Ali Han Şirvanşir'in İran'daki sarayının harem ağası olan Yahya Kulu; hizmetçileri yöneten, evin bütün ihtiyaçlarıyla ilgilen, işine sadık birisidir. Nino Hanım Şirvanşir'le yıldızları barışmayan Yahya Kulu, Nino'dan birçok eziyetler görmüştür.

Behram Han: İran’da yüksek bir mevkide bulunan Behram Han, Ali Han’ın kuzenidir. Ali Han’ı gıpta eden Behram Han İran’ı yeniden şahlandırmannın yollarını arayan bir kişidir.

Ali ve Nino romanında kişi kadrosu çok geniş olmakla beraber, ismi geçen birçok tarihî kişiler de vardır. Zeynel Ağa, Ayşe, Uşak Kerim, Zeynep, Müdür Vasili Grigoryeviç Krapko, Prens Melikof, Koçu, Kadı Molla, Ali Esedullah ve Mirza Esedullah, Bunyatzade, Yusufoğlu, Bahâî Ağa Musa Naki, Hoylu Avukat Fethali Han, Kaçarlar sülalesinden Şehzade Mansur romanda ismi geçen kişilerdendir.

1.2.4. Toplumsal Yapı ve İlişkiler

Toplumsal yapı ve ilişkiler, yazarın dünyaya bakış açısını etkileyen en önemli faktörlerdendir. Lucien Goldmann toplumsal yapının eser üzerinde önemini şu şekilde açıklar: “Edebiyat ve felsefe değişik düzeylerde bir dünya görüşünün anlatımlarıdır, dünya görüşleri de kişisel değil toplumsal olgulardır” (Goldmann, 1998, s. 74).

Ali ve Nino romanı değişik kültürlerin, ayrı din ve mezheplerin, farklı ırkların bir arada yaşadığı toplumsal ve tarihsel yönü ağırlıklı olan eserdir. Yazarın romanına malzeme olan olaylar, toplumsal bir duyarlılığın ürünüdür. Romancı, içinde doğup büyüdüğü toplumun bir özeti olduğuna göre, romanı da içinden çıktığı milletin özelliklerini taşıyacaktır (Durali, 1996, s. 25). Bu bağlamda yazar, romanında toplumunun dünya görüşünü, ideolojisini oldukça iyi işlemiştir. Etnik, siyasal, kültürel açıdan toplumsal yapı ve ilişkiler çok çeşitlilik göstermektedir. Romanın anlatıcısı Ali Han, romanın giriş kısmında sınıfının etnik ve dinî vasıflarına göre sayısını belirtir. “Uzun bir süre hepimiz sustuk. Biz yani otuz Müslüman, dört Ermeni, iki Polonyalı, üç Tarikatçı³ ve bir Rus” (Çemenzeminli, 2005, s. 8). Buradan genelde Azerbaycan’ın, özelde ise Bakü’nün çoğunluğu Müslüman ve Türk olmak üzere çok uluslu bir yapıya sahip olduğu anlaşılmaktadır.

Profesör Sanin’in öğrencilere, Bakü’nün Doğu’ya mı yoksa Batı’ya mı ait olduğu sorusu toplumsal düzlemde Doğu-Batı çatışmasının belirgin bir ifadesidir. Ali Han ve arkadaşlarının kendilerini Doğulu hissetmesi ve aidiyetlerini Asya’ya bağlamalarından Müslüman ve Türk çoğunluğun aynı fikriyatı benimsediği sonucuna varılabilir. Aynı şekilde Hristiyanlığı temsil eden Gürcü asıllı Nino’nun kendini Batılı olarak kabul etmesi, Asya’yı gerici olarak nitelendirmesi ve onun gibi düşünen ailesinin romandaki mevcudiyeti de bir karşıt görüş olarak eserde varlığını hissettirir. Kpiani ailesinin ihtiyarı olan Didiani sözleri bu açıdan önemlidir.

³ Burada Hristiyan dünyasının batıl bir mezhep olarak gördüğü Protestanlık mensubu kişiler kastediliyor. (çevirenin notu)

Sizde bir çöl insanının ruhu var. Galiba insanları gruplara bölmeyen en doğru yolu, onları orman insanları ve çöl insanları diye ayırmaktır. Doğu'nun içkisiz sarhoşluğu da sahradan kaynaklanıyor. Sahranın sıcak rüzgârı ve kızgın kumu insanları sarhoş ediyor. Sahra basit ve problemsiz bir dünyadır. Ormanlar ise suallerle doludur. ... Sahra insanı, tek bir duyguya sahiptir ve tek bir hakikati tanır. Orman insanının binbir türlü yüzü vardır. Muhafazakârlar sahradan, yenilikçiler ormandan çıkar. Doğu ile Batı arasındaki en temel fark da bu olsa gerek (Çemenzeminli, 2005, s. 61).

Buna rağmen Ali Han bir Gürcü kızını yani ayrı bir medeniyeti sever. Hatta Ermeni Nakhararyan'la dostane ilişkiler kurar. Ali Han'ın bu davranışı babası ve yakın çevresi tarafından tepkiyle karşılaşır. Ali Han'ın Nakhararyan'a sarıldığını gören babasının arkadaşı Süleyman Ağa Ali Han'a "Yazıklar olsun! Şirvanşir soyundan biri, bir Ermeni'yi kucaklıyor!" (Çemenzeminli, 2005, s. 123) sözleri aslında toplumun Ermenilere karşı tutumunu gösterir. İlk başlarda buna anlam veremeyen Ali Han, romanın ilerleyen bölümlerinde Nakhararyan'ın kendisine ihanet etmesiyle bu gerçeğin farkına varır. Nino'nun ailesi ise kızlarını Müslüman bir Türk olan Ali Han'la evlendirmeye pek razı değildir ve güzel sözlerle işi yokuşa sürerler. Nino'yu babası Kpiani'den isteyen Ali Han aldığı cevap bu çatışmanın ayrı bir yönüdür.

... Sizin karakterinizdeki bir insanla evlenmek, her kadın için bahtiyarlıktır. Ne var ki Nino'nun daha küçük olduğunu göz ardı edemeyiz. O henüz okula devam eden bir çocuk, nasıl bir aşk anlayışına sahip olabilir ki? Hindistan'daki çocuk evliliği geleneğine uyacak halimiz yok ya. Hem siz ikiniz farklı dinlere ve farklı yetiştirme tarzlarına mensup olan insanlarsınız. Bütün bunları sizin iyiliğiniz için söylüyorum... (Çemenzeminli, 2005, s. 121).

Yazar, Müslümanlar arasında mezhepçi yaklaşımlara da değinir. Dinsel düzeyde detaylı değineceğimiz bu meselede Seyit Mustafa, görüşleriyle ön plana çıkar. Seyit'in katı düşünceleri, roman kahramanlarının genelinde olan bir düşünce değildir.

Toplumsal olarak adalet düzeni temelinde de farklılık göze çarpar. Haksızlığa uğrayan birinin hakkını araması için Rus hâkimine başvurması gerekir. Fakat halkın büyük çoğunluğu bunu yapmaz. Çünkü onların fikrine göre Ruslar adaletli olmasına rağmen suçluyu hapse atar ve onu beslerler. Bu halkın hoşuna gitmez ve kendi yasalarını uygulamayı seçer. Camiye giderek yaşlı ve bilgelere danışırlar. Onlar da şeriat kanunlarına göre hüküm verirler. "Fakat çok ender görülmekle beraber, Rusların adaletine müracaat edenler de bulunur. Böyle biri büyüklerin saygısını kaybeder, çocuklarda sokakta bu adama dillerini çıkarırlar" (Çemenzeminli, 2005, s. 25).

Rüşvet konusu da yazarın değindiği fakat üzerinde durmadığı konulardan birisidir. Ali Han'ın Nakhararyan'ı öldürmesi sonucu kapısına gelen Polis memuruna, babası Safer Han rüşvet vererek olayın üstünü örtmeye çalışmıştır. Parayı alan polis memuru ses tonunu değiştirir. "Ah, evet. Şu gençlerle ne yapacağız, bilemiyorum ki. Hemen hançere

sarılıveriyorlar. Ben görevimi yapıyorum ama sizi de anlıyorum. Oğlunuz şehir de gözükmemelidir...” (Çemenzeminli, 2005, s. 177).

Robert Escarpit’in Jdanov’dan yaptığı “Edebiyat kendi ilişkileri içinde toplumsal yaşamdan ve yazarı etkileyen arka plandaki tarihsel ve toplumsal etkilerden ayrılmayacağı düşünülmelidir” (Escarpit, 1992, s. 11) alıntından hareketle söyleyebiliriz ki *Ali ve Nino* romanı toplumsal bir dünya görüşünün iz düşümüdür.

1.2.4.1. Siyasal Düzey

Ali ve Nino romanında, 1905 yılından 1920 yılına kadar geçen sürede birçok tarihî-siyasi olay meydana gelmiş, toplum, üç yönetim şekliyle karşılaşmıştır. Çarlık Rusya’nın istibdadıyla ezilen halk, bağımsız Azerbaycan Halk Cumhuriyeti’nin hürriyet ve eşitlik ilkeleri üzerine kurulan cumhuriyet yönetim şekliyle huzur ve güven bulduğu bir zamanda, komünizmin çekiç darbeleriyle yeniden kanlı ve karanlık günlerine geri dönmüştür. Siyasi olarak buhranlı bir dönemdir. Bu bağlamda romanı üç aşamada incelemek daha sağlıklı olacaktır. İlk aşama, Çarlık Rusya dönemindeki aşırı baskı ve asimile politikasıdır.

Çoğunluğu Türk ve Müslüman olan bir şehirde eğitim dili Rusçadır ve Türkçenin konuşulması yasaktır. “Rus öğrenciler anlamadığı için okul içerisinde konuşulması kesinlikle yasak olan Türkçeyi kendi aramızda yüksek sesle konuşmak veya sokağın karşısındaki Kutsal Kraliçe Tamara Kız Lisesi’ne gitmek” (Çemenzeminli, 2005, s. 10). Çarlığın eğitim politikası, “Ruslaştırma” siyasetinin en önemli aracıdır. Ali Han’ın hocası Profesör Sanin de bu siyasetin bir parçasıdır. Bu eğitim sistemiyle, Türk ve Müslüman çocuklarını yalnız Ruslaştırmayı değil, aynı zamanda Hristiyanlaştırmayı da amaçlamışlardır.

Okulda geçirdiğimiz sekiz sene boyunca, aynı şeyleri kayıtsızca ve can sıkıntısı içinde kimbilir kaç defa dinlemek zorunda kalmıştık: ‘Tanrı en mümin ve en kudretli hükümdar olan Çar Nikolay’ı koruyup kollasın’ ...Çar ve vatan yolunda şerefli bir şekilde hayatlarını ortaya koymuş askerleri ve Ortodoks Kilisesi’ne mensup olan bütün Hristiyanları korusun ve kollasın (Çemenzeminli, 2005, s. 27).

Ortodoks papazın duası, Çarlığın, “Hristiyanlaştırma” politikasının en belirgin göstergesidir. Oysa ki Ali Han’ın sınıfının mevcudu kırk kişidir ve bunların otuzu Müslümandır. Çarlık Rusya’nın asimile politikasının diğer bir aracı ise ders kitaplarıdır.

Nino bir sohbet esnasında, Ali Han’ın ifadesiyle, Azize Tamara Lisesi’nin ders kitabından öğrendiği bilgileri tekrar ediyor gibiydi: “Farslarla Türkler, ülkemizi soyup soğana çevirdiler. Şah Doğu’yu, Sultan ise Batı’yı yerle bir etti. Genç kızlar cariye olarak uzak ülkelerin haremelerine götürüldüler. Ama Ruslar buraya kendi istekleriyle değil, davetimiz üzerine geldiler” (Çemenzeminli, 2005, s. 99). Ali Han “Bu sözleri çok iyi biliyorduk. Okulumuzda sekiz sene boyunca, Çar Aleksander’in yüz yıl önce bizimle ilgili ilan etmiş

olduğu manifestoyu neredeyse beynimize kazınmışlardı.” (Çemenzeminli, 2005, s. 99) sözleriyle, bir yanı Osmanlı’ya bir yanı İran’a bağlı olan Azerbaycan’da gençlerin ders kitaplarıyla beyinlerinin nasıl yıkandığına dikkat çeker.

Basının ne için ve kim için çalıştığı da önemlidir. Arslan Ağa’nın okullarda çocuklara yapılan zulüm ile ilgili yazdığı makale sonucu üç gün hücreye kapatılması yeterince açıklayıcı olacaktır.

İkinci aşama, toplumda büyük bir infial etkisi yaratan, Ekim İhtilali’dir. Ekim İhtilali’yle ülkede çatışmalar şiddetlenir. Azerbaycan Türkleri, Ermenilerle ittifak kurarak Bolşeviklere yani komünistlere karşı siyasi bir üstünlük kuracaklarını düşünürler; fakat Ermenilerin ihanet ederek Ruslarla anlaşması ve Azerbaycan’daki Rus işçilerin soydaşlarının tarafına geçmesi olayların seyrini değiştirir. Bolşeviklerin, eşitlik ve özgürlük vaatlerinin yalan olduğu çok geçmeden anlaşılacaktır. Azerbaycan’a giren Bolşevik ordusu şehirleri yakar, yıkar ve yağmalarlar.

Üçüncü aşama, 28 Mayıs 1918’de kurulan Azerbaycan Halk Cumhuriyeti’dir. Bakü, Bolşeviklerin işgali altındadır. Rus ve Ermeni çetelerinin yaptığı katliamların şiddeti giderek artmaktadır. Çetin şartlar altında ayakta durmaya çalışan bu millî cumhuriyetin, tek kurtuluş yolu Nuri Paşa ve Kafkas İslam Ordusu’dur. Kafkas İslam Ordusu’nun Bakü’ye girmesiyle umutlar yeşerir, ordu büyük bir sevinçle karşılanır. “Resmi geçit günü şehrin sokaklarında askeri müzikler duyuldu. Göğsü madalyalarla dolu Paşa, at sırtında askeri birliklerin önünden geçerek yeni bayrağı selâmladı” (Çemenzeminli, 2005, s. 275). Fakat bu sevinç uzun sürmez. 30 Ekim 1918’de Osmanlı İmparatorluğu ile İtilaf Devletleri arasında Mondros Ateşkes Antlaşması imzalanır. Bu antlaşmaya göre Osmanlı birlikleri, bir hafta içinde Bakü’yü, bir ay zarfında ise bütün Kafkasya’yı tahliye edecektir. Anavatanı zor durumda bırakmak istemeyen Türk ordusu, İstanbul’dan gelen emre uyarak Bakü’den çekilir. (Resulzade, 1993, s. 58). “...Türk askeri birlikleri, şehrimizi terk etmeye başladılar. İstanbul camilerinin, Boğaz’ın zarif yalılarının, ince vücutlu Halife’nin ve peygamber hırkasının hayali manzaralarını hafızalarımıza kazıyarak çekip gidiyorlardı” (Çemenzeminli, 2005, s. 278, 279). Türklerin Bakü’den çekilmesiyle, Enzeli’de yerleşmiş İngiliz kuvvetleri Bakü’ye girer. Kısa bir süre sonra İngiliz generali Thomson bir beyanname yayınlamış. Bu beyannameyle, Feth Ali Han başkanlığındaki hükümet, Azerbaycan’ın tek meşru hükümeti olarak tanınır. Daha sonra İngilizler, liman idaresi ve mali işletmelerin idaresini hükümete devrederek, Bakü’yü terk etme kararı aldı. İngilizlerin Bakü’yü terk etmesiyle, Gence’de bulunan Azerbaycan askerî alayı başkent Bakü’ye geri döner. Bu olaylar, halkta büyük sevinçle karşılanır. (Resulzade, 1993, s. 63-64). Fakat bu durumda kısa sürer. 1920 yılında Bolşevikler, Azerbaycan’ı yeniden işgal eder. Ali Han, Rusların Bakü’ye girdiği

haberini İlyas Bey'den öğrenir. "...Şehri kuşattılar. Parlamento teslim oldu. Kaçmayı fırsat bulamayan bütün bakanlar hapsedildi, Parlamento da dağıldı. Rus işçiler, soydaşlarının safına geçtiler..." (Çemenzeminli, 2005, s. 301). Görüldüğü üzere anlatıcı dönemin siyasi olaylarının, cereyan eden hadiselerin genel bir panoramasını çizer. Verdiği siyasi bilgiler tarihsel gerçeklikle örtüşür.

1.2.4.2. Ekonomik Düzey

Ekonomik düzey için çözümlemede, eser ile toplumsal yapı arasındaki ilişkinin belirlenmesinde oldukça önemlidir (Adıgüzel, 2011, s. 38). *Ali ve Nino* romanında ekonomik yapıyla ilgili çok fazla olmasa da genel hatlarıyla bilgiler mevcuttur.

Toplumsal yapı ve ilişkiler bölümünde ele aldığımız rüşvet, ekonominin bir parçası hâline gelmiştir. Safer Han'ın okula fizik-kimya laboratuvarında kullanılmak üzere hediye ettiği aygıt Ali Han'ın sorunsuz bir şekilde sınıf geçmesine yetmiştir.

Petrol önemli bir gelir kaynağıdır. Fakat petrolü işleten ve satan yerli halk değildir. Ali Han, bu durumu şöyle izah eder: "Petrol çıkarmaya gelen, sonra da zengin olup dönenler, Bakü'nün gerçek halkı değildi" (Çemenzeminli, 2005, s. 13). Bakü, petrol nedeniyle nüfus yoğunluğunun yaşandığı, para akışının döndüğü önemli bir şehirdir. Bu sebeple Bakü'de tiyatrolar, hastaneler, okullar, kütüphaneler yapılmıştır. "Yazarın ideolojisi toplumun ideolojisidir" görüşünden yola çıkarak Ali'nin petrol hakkında görüşleri, birçok Azerbaycan Türkünün serzenişi olduğunu kabul edebiliriz.

Bence bütün petrol kulelerini ateşe vermek iyi olurdu. Güzel bir manzara olurdu yani. Tekrar fakir bir ülke olur, kimsenin ilgisini çekmez, böylece yabancılardan da kurtulmuş olurduk. Ben petrol kulesi yerine mavi çinili, güzel bir cami yaptırmayı yeğlerdim. Bir de öküzleri getirip şimdi petrol çıkarılan arazilerde buğday eksinler isterdim (Çemenzeminli, 2005, s. 164).

Romandan anlaşılacağı üzere Azerbaycan'da o dönem kullanılan para birimi, Rus para birimi olan rubledir. İran'da, on riyale eşit para birimi olan tümen kullanılmaktadır. Ayrıca romanın 24. bölümünde Tahran pazarının işlek bir ticaret yeri ve tüccarların liyakat sahibi insanlar olduğu anlatılmaktadır. Dağıstan'ın tasvir edildiği bölümlerde ise halkın tarımla meşgul olduğu anlaşılmaktadır.

1.2.4.3. Kültürel Düzey

"Toplumun değer ve inançları, dünya görüşü kültürel birer kimliktir ve her kültürel kimlik içerisinde gelenek, inanç ve ideoloji önemli bir yer tutar." (Adıgüzel, 2011, s. 12). M. Esad Bey, romanda geniş bir kültür dairesi çizmiştir. Tiflis, Bakü, Dağıstan, Tahran ekseninde kültürel çeşitlilik hakkında bilgilere vakıf oluruz.

Ali Han törelerine bağlı bir gençtir. Yazılı olmayan ve kuşaktan kuşağa aktarılan töre kültürün önemli bir parçasıdır. “Yemek faslı bitti. Ellerimizi yıkadık ve amcam kısa bir dua okudu... Bu güzel yemekten sonra amcam, bütün yaşlı adamlar gibi havadan sudan ve boş şeylerden konuşmaya başladı. Babamla ben ise susuyorduk. Çünkü töre böyleydi” (Çemenzeminli, 2005, s. 19). Yemekten sonra dua okuma geleneği Allah’a, verdiği nimetlerden dolayı şükretmeyi bildirir. Evin yaşlısının ya da aksakalının yemekten sonra okuduğu sofra duası, İslamiyet öncesi dönemlerden gelen ve Türklerin İslamiyet’i kabul ettikten sonra da devam ettirdiği çok eski bir Türk geleneğidir. Bu pasajda yazarın belirttiği bir başka kültür ögesi büyüğün konuştuğu yerde küçüklerinin dinlemesidir. Bu Türk toplumunda büyüklerle küçükler arasında saygı bağının bir parçasıdır.

Baba nasihati bilgeliğin sırlarının verilmesidir. Nasihat, baba-ata daha geniş anlamıyla hayatın süzgecinden geçmiş toplumun bilge insanların kuşaklarından arzusu, beklentileridir.

... Müstakil bir hayatın henüz daha eşiğinde olduğun bir sırada sana bir Müslüman’ın ne gibi vazifeleri olduğunu hatırlatmak zorundayım. Bizler burada Allah’a iman edilmeyen bir memlekette yaşıyoruz. Eğer kadim anelerimizden ve eski hayat tarzımızdan uzaklaşırsak, ayaklar altında kalıp mahvoluruz. Evlâdım, ibadetlerini ihmal etme. İçki içme. Yabancı kadınlardan uzak dur. Fakirlere ve güçsüzlüklere karşı merhametli davran. Din uğruna kılıç kuşanmaya ve canını vermeye her daim hazır ol. Eğer şerefle savaşıp ölürsen, bu elbette ki benim için acı verici bir şey olur. Fakat şerefsiz olup yaşamaya devam edersen, ihtiyar baban bundan utanç duyar... (Çemenzeminli, 2005, s. 33)

Safer Han’ın oğlu Ali Han’a verdiği nasihatle, yazar toplumun bilgilerinin, yaşlılarının sesi olur.

Halk kültürü özellikleri eserde fazlaca mevcuttur. Kız kaçırma, âşıkların çeşme başında karşılaşması, kan davası ve kan parası, evlilik geleneği ve düğün gecesi, doğan çocuğa ad verme geleneği gibi birçok halk kültürü malzemesine rastlanır. Bunlardan biri âşıklık geleneğidir.

Ali Han ihtiyar Mustafa’nın davetiyle Kafkaslarda âşık sanatının kalesi sayılan Taşköy’e gider. Müslüman ve Ermenilerin dolup taşıdığı alanda, meclisin ak saçlı ihtiyarı meydana çıkarak günün konusunu belirler ve âşıklar atışmaya başlar. Atışmada galip olan âşık rakibinin sazını ödül olarak alır. Yazar gerçek âşığın tanımını diyalog tekniğiyle kahramanına anlattırır.

Ramazan ayında mucizelerle dolu bir gece, Kadir gecesi vardır. Bu gecede de tabiatın uykuya daldığı bir saat vardır. O saatte nehirler akmaz, cin ve şeytanlar bir saatliğine hazineleri beklemekten vazgeçerler; otların dikilip uzadığı ve ağaçların konuştukları işitilebilir, nehirlerden su perileri çıkar. O gece ana rahmine düşenler bilge ve şair olurlar. Gerçek âşık olmak isteyen şahıs, Kadir gecesi bütün âşıkların hamisi İlyas peygamberi çağırmalıdır. Vakti gelince İlyas peygamber ortaya çıkar ve kendi kadehinden âşiğe içirip şöyle der: ‘Sen artık gerçek bir âşiksın ve yeryüzündeki her şeyi benim nazarımda göreceksin.’ Bu büyük lütfâ nail olan âşık, tabiattaki dört unsura hükmetmeye başlar; insanlar, hayvanlar, rüzgârlar ve denizler,

onun sesine itaat için dinlerler, çünkü artık bu sesin arkasında, Peygamber' in gücü vardır (Çemenzeminli, 2005, s. 57).

Yazar, çok eski bir gelenek olan âşıklık geleneğinin, İslamiyet'le beraber yeni bir şekil alan rüya motifini işlemiştir. Öykü dönemi esas alındığında âşıklık geleneğinin kültürel faaliyet olarak aktif ve toplum tarafından rağbet görmesi açısından önemli bir bilgidir.

Mitolojik unsur yazarın özellikle değindiği konulardan biridir. Kurt⁴ miti belirgin bir şekilde birkaç pasajda vurgulanır.

“Evet, ben sahranın çocuğuyum ve Türklerin bozkurtundan türedim” (Çemenzeminli, 2005, s. 168).

“Biz Asyalılar işte böyle savaşıyoruz. Belden aşağı vurarak değil, bozkurt gibi düşmanın gırtlığını dişleyerek savaşıyoruz biz!” (Çemenzeminli, 2005, s. 172).

Atımı Kurt Kapısı'na doğru sürüyordum. Bakü'nün yakınlarındaki çölün tam ortasına yerleşen bu kapı, eski zaman savaşçıları tarafından yapılmış olmalıydı. Burası bir kum okyanusunda rüzgârın şekillendirdiği iki boz kayadan ibarettir. Türklerin ecdadı sayılan Bozkurt, Osmanlılar önüne düşüp onları Anadolu'nun yeşil ovalarına götürürken bu iki kayanın arasından geçmiştir (Çemenzeminli, 2005, s. 113).

M. Esad Bey, Tiflis' te kültürel bir inanışa da işaret eder.

Nino eğilip bir çakıl taşı aldı ve taşı çabucak mezar taşına bastırarak elini hemen geri çekti. Çakıl yere düşüp ayaklarımızın altına doğru yuvarlandı. Nino derin bir ah çekip iç geçirdi. Bu Tiflislilerin bir hurafesiydi: Bir kız, elindeki çakıl taşını, nem çekmiş mezar taşına bastırınca, çakıl bir anlığına taşa yapışık kalırsa, kız o sene içinde kocaya varacak, demektir (Çemenzeminli, 2005, s. 150).

Ali Han Dağıstan'da kaldığı köyde, Kadı Molla tarafından birçok halk hikâyesi dinler. Bunlardan en önemlisi Kafkasya Kartalı Şeyh Şamil'dir. Kadı Molla, Şeyh Şamil döneminde halkın mutlu olduğunu, şarabın ve tütünün içilmediğini, hırsızın ağır bir şekilde cezalandırıldığı anlatır. Ruslara karşı mücadele etmekten yılmayan Şeyh Şamil'e, Dağıstan'ın bütün halkı destek olacaklarına dair yemin ederek ahit bağlamışlar. Bu ahdi bozanın cezası vardır. Savaştan yorgun düşen halk bu ahdi bozması için korkudan yanına gidemedikleri Şeyh Şamil'in huzuruna annesi Hanım'ı aracı gönderirler. Şeyh Şamil “Kur'an ihaneti yasaklar. Fakat Kur'an anneye itaatsizliği ve ona karşı gelmeyi de yasaklar. Ben bu meselenin içinden çıkabilecek bilgiye sahip değilim. Bu yüzden de oruç tutup ibadet edecek ve Allah'tan, beni doğru yola sevk etmesini dileyeceğim” der. Üç gün üç gece oruç tuttuktan sonra halkın huzuruna çıkar ve ahdi bozan annesine kırbaç cezası verilir. İlk kırbaçtan sonra Şamil dayanamaz ve annesi Hanım'ın cezasını kendi üzerine alır ve kırbaçlanır (Çemenzeminli, 2005, s. 184-185).

⁴ Destanlara, halk inanışlarına konu olan kurt, Türk mitolojisinin en önemli sembolüdür. Türklerin Anadolu'ya gelişlerinde bile kurdun önderlik yaptığına dair inanışlar vardır. Bkz. Bahaeddin Ögel (2014). Türk Mitolojisi I-II. Ankara: Türk Tarih Kurumu. I. Cilt. 45.

Kültürel yaşamın bir diğer yeri İran'dır. Ali Han kadınların peçe takmak zorunda olduğu İran'da eşi Nino'yu da buna ikna etmek ister. “ ‘Nino’ dedim, ‘Baksana, ne kadar hoş! Kadının yüzünü güneşten ve tozdan ne kadar iyi koruyor...’” (Çemenzeminli, 2005, s. 234).

Yukarıdaki örneklerden de anlaşılacağı üzere, yazarın, farklı bölgelerden halk inanışları, hurafeler, mitoloji, adet ve gelenekleri kapsayan geniş bir kültürel birikime sahip olduğunu görürüz.

1.2.4.4. Dinsel Düzey

Romanda; Müslümanlık ve Hristiyanlık, Şîî ve Sünnî yani dinsel ve mezhepsel çatışmanın boyutları gayet rahat bir şekilde gözükmemektedir. Her ne kadar iç içe yaşayan bir görüntü çizilse de çatışma daha baskındır. Ali Han ve Nino bu karşıtlığın temelinde farklı bir izlenim çizer. Her iki ailenin de bu evliliğe dinî ve kültürel açıdan karşı çıkmasına rağmen, iki genç fikirlerinden vazgeçmezler. Ve her ikisi de kendi dinini yaşar. Seyit'in Ali Han ve Nino'nun imam nikâhını kıydığı pasajda;

“Adınız ne Ağam?”

“Şirvanşirler'den Safer Han oğlu Ali Han.”

“Dininiz?”

“Müslümanım. Şîa mezhebinden, İmam Cafer'in mezhebindenim.”

...

“Hanım, peki sizin adınız ne?”

“Prenses Nino Kpiani.”

“Dininiz?”

“Rum Ortodoks Kilisesi'ne mensubum.”

“İtikadınızı muhafaza edecek misiniz yoksa kocanızın dinine geçecek misiniz?”

“İtikadımı muhafaza ediyorum” (Çemenzeminli, 2005, s. 198-199)

Nino'nun itikadını muhafaza etmesi ve Ali Han'ın buna hiçbir şekilde müdahale de bulunmaması toplumsal bir çatışma ortamında yazarın dünya görüşünü ortaya koymasından dikkate değerdir. Zira farklı mezhepten olan dindaşlarına bile bakış farklıdır. Ali Han, Din Bilgisi Dersi sözlü sınavında, din hocası aracılığıyla mezhepçiliğin ne boyutlarda olduğunu gözler önüne serer.

Bana yalnızca kelime-i şهادeti sordu ve ben gururla: ‘Lâ ilâhe illallah,

Muhammeden resûlullâh, Aliyyen veliyullâh' deyince en yüksek notu aldım. Kelime-i şehadetteki en önemlileri bu son kelimelerdi, zira biz Şiâları, doğru yoldan sapmış Sünni kardeşlerimizi ayıran işte bu kelimelerdi. Hocamız bize böyle tembihlemiş, fakat şunu da söylemişti ki Sünnîler doğru yoldan sapmış olmalarına rağmen, Allah'ın merhametinden tam olarak mahrum bırakılmamışlardır. Kısacası hocamız itidal biriydi (Çemenzeminli, 2005, s. 30).

Seyit Mustafa mezhep çatışmasında başrol oynar.

Şu hale baksana, Ali Han. Şiîler Sünnî halifenin tarafında savaşıyorlar. Oysa peygamber torunun kanını akıtan Yezit değil miydi? Ya da Hazreti Ali'yi Muaviye katletti mi? Peki Peygamber'in varisi kim? Halife mi, yoksa damarlarında Peygamber'in kanı akan Kayıp İmam mı? Asırlardan beri Şîa mezhebi matem içindedir ve gâvurdan daha kötü dönelemlerle bizim aramızda kan bağı akar Şiîlerle Sünnîler arasında hiçbir bağ yoktur (Çemenzeminli, 2005, s. 206).

Pasajdan da anlaşılacağı üzere Seyit, Sünnî dindaşlarını kâfirden daha kötü addedecek kadar katı bir Şiî'dir. Ali Han Şîa mezhebine bağlı olmasına rağmen görüşleri çok daha ılımlıdır. Osmanlı'nın yöneticilerinin ve halkının çoğunluğunun İslamiyet'in Sünni mezhebine bağlı olmasına rağmen onları destekler ve aynı kökten geldiklerinin bilincindedir. “‘Seyit’ dedim. ‘Türkler bizimle aynı kavimdenler. Onlarla aynı dili konuşuyoruz ve hepimizin damarlarından Turan kanı akıyor. Bu yüzden Hilafetin Hilâli altında ölüme gitmek daha kolay olmalı” (Çemenzeminli, 2005, s. 107). Bu konuda Seyit'e nasihatte bulunur. Aslında yazar romanın anlatıcısı Ali Han aracılığıyla Seyit nazarında toplumuna verdiği bir mesajdır bu.

Açıklama Aşaması (Aşkın Çözümleme)

2.1. Açıklama Aşaması

Oluşumsal yapısalıcılığın ikinci bölümü olan açıklama aşamasında, eserin içyapısının çözümlemesinden sonra, anlatının oluşmasında etkili olan sebepler, yazarın yaşam öyküsü ve yaşadığı dönemin eser ile ilişkisi, eserde meydana gelen olayların tarihsel gerçeklikle karşılaştırılması ve eserde yazarın simgelerle vermek istediği mesajın açıklığa kavuşturulması gibi dış yapıyla eserdeki dünya görüşünün bütünsel bir şekilde tutarlılığı yorumlanarak, açıklaması yapılır.

2.1.1. Yazarın Yaşamı ve Dönemi

M. Esad Bey- Kurban Said- Lev Nussimbaum

Gizemli ve karmaşık yaşam öyküsüyle ilgi çeken Esad Bey üzerine pek çok biyografi yazılmış; bu biyografiler Esad Bey'in bin bir kimliğinden birinin Kurban Said olduğu konusunda kuşkuya yer bırakmıyor. Biyografilerin yanı sıra bir de, Esad Bey'i konu alan, “Aslan Adına” başlıklı bir belgesel bulunuyor. Esad “Aslan” anlamına geliyor; “Aslan” adının pek çok kavim tarafından kullanıldığını biliyoruz. İraniler Haydar ve Şirin, İbraniler Lev, Araplar Esad, Essad, Assad, Türkler Esat ve Aslan, Arslan diyor (Esad Bey, 2010, s. 8).

Muhammed Esad Bey'in nerede ve nasıl dünyaya geldiği, onun hayat serüveninin ne kadar karmaşık ve gizemli olacağına bir işareti gibidir. Orhan Aras tarafından Almancadan Türkiye Türkçesine aktarılan makalesinde kendi hayat hikâyesini şöyle anlatır:

Çoğu insan doğduğu mekânı veya evi bilir ve rahatlıkla dile getirir. Sonra da doğdukları yerleri istedikleri an ziyaret etme imkânına sahiptirler. Bense aynı şeyleri yerine getirmem için bir tren vagonunu ziyaret etmem gerekiyor. Çünkü annem, Zürih'ten Rus devrimcileriyle birlikte Bakü'ye dönerken ve Rus tren işçilerinin grev yaparak treni durdukları sırada beni bir tren vagonunda, Asya ile Avrupa arasında bir yerde dünyaya getirmiş. Benim doğduğum gün Rus Çarı bir fermanla yeni bir anayasa yürürlüğe sokmuş... (Aras, 2016, s. 172).

Verdiği bilgilere göre Esad Bey, 1905 yılında Bakü'de dünyaya gelir. Yine Esad Bey'in ifadesiyle babası bir petrol sanayicisi annesi ise radikal bir devrimcidir. (Aras, 2016, s. 172). Babası Bakülü ve Müslüman'dır. Reşad Mecid, 11 Aralık 2010 tarihinde Azadlık radyosunda⁵ "Esad Bey ve Nuride Hanım" konulu verdiği röportajda Nuride Ateşi,⁶ Esad Bey'in dostu Ahmet Cemil Mezher'in mektuplarına istinaden, Esad Bey'in baba adının İbrahim Arslanoğlu olduğunu ve soyunun Semerkant'a dayandığını söyler. Orhan Aras, Esad Bey'in *Doğu'da Kan ve Petrol* kitabından yaptığı alıntıyla bu bilgiyi destekler. "Ah, Türkistan, babamın yurdu!" , "Babam 30 yıldan sonra ilk defa Semerkant'a geliyordu. Şimdi babamın gelişini duyan akrabalar yeni doğan, evlenen aile üyelerini babamla tanıştırmak için yarış hâlindeydiler..." (Aras, 2016, s. 25). Araştırmacı Tom Reiss, Lev Nussimbaum yani M. Esad Bey'in, baba adının Abraham Nussimbaum olduğunu, Yahudi olup İsrail'den göç ettiğini iddia eder. (Reiss, 2009, s. 42). Oysa birçok araştırmacı bu bilginin yanlış olduğunu ve Tom Reiss tarafından bilinçli bir şekilde Yahudi gösterilmek istendiğini ifade etmektedir. 1911 yılında daha altı yaşındayken kaybettiği annesi ile ilgili bilgiler ise sınırlıdır. *Ali ve Nino* romanında olduğu gibi diğer eserlerinde de annesinden pek söz etmez. Yazdığına göre annesi Bolşevik'tir. (Aras, 2016, s. 11). Tom Reiss, Esad Bey'in annesinin de İsrail'den göç eden bir Yahudi ve adının Berta Slutski olduğunu söyler. (Reiss, 2009, s. 56).

Esad Bey'in hayatında önemli rolü olan kişilerden biri de Alman asıllı dadısı Alice Şulte'dir. Esad Bey' in doğumdan ölümüne kadar yanında bulunmuştur. Alice Şulte, yazdığı bir mektupta M. Esad Bey'in zeki, coşkulu, oynamayı seven bir çocuk olduğundan bahseder. Aynı mektupta Esad Bey'in çocukluğuyla ilgili şu bilgileri verir: "Esad'ın arkadaşlarıyla oynaması yasaklandığından tek eğlencesi gezintiye çıkmaktı ve o gezmeği de ancak şehrin Asya

⁵ Bkz. Reşad Mecid (2010). " Esad Bey ve Nuride Hanım". (<https://www.azadliq.org/a/2240736.html>). Erişim tarihi:10.05.2018.

⁶ Nuride Ateşi, Azerbaycan yazarlarından. Almanya'da yaşamaktadır. Esad Bey ilgili birçok araştırma yapmıştır. 2007 yılında Esad Bey'in hayatı ve eserlerini konu alan "Yüz İlin Sırları" kitabı neşredilmiştir. Kitabı temin edemediğimizden inceleme imkânımız olmamıştır. Nuride Ateşi'nin Esad Bey ile ilgili verdiği röportajlar için bakınız. (<https://www.azadliq.org/s?k=nurid%C9%99%20at%C9%99%C5%9Fi&tab=all&pi=6&r=any&pp=10>). Erişim tarihi:10.05.2018.

bölümünde (İç Şehir) gerçekleştirir ve daracık sokaklarda yürür, camileri ziyaret eder, minareleri uzun uzun izler, tarihi hikâyeleri dinler ve kitaplar okurdu.” (Aras, 2016, s. 10, 11). *Ali ve Nino* romanında da çocukluğunun izlerini görürüz. “...Surların içinde kalan iç şehirde ise sokaklar, söğüt ağacının yaprakları ya da Doğu’nun kılıçları gibi ince ve egridirler. Camilerin yumuşak bulutları delen minarelerinin, Nobellerin petrol kulelerinden çok farklı şeyler oldukları hemen anlaşılır” (Çemenzeminli 2005, s. 23). Alice Şulte’nin Esad Bey’in dil eğitiminde de katkısı büyüktür. Esad Bey, dadısıyla Almanca konuştuklarını söyler. Yedi yaşında Bakü’deki Realni mektebine yazdırılır. Bu okul, *Ali ve Nino* romanında da anlatılmaktadır. Esad Bey’in öğrencilik yılları karışık bir döneme denk gelir. 1917’de Bolşevik İhtilali gerçekleşir. Ermeni ve Rus çetelerinin yaptığı katliamlar had safhadadır. Esad Bey 12 yaşında iken, babasıyla birlikte Türkistan’a geçmek zorunda kalır. Bir müddet sonra Türkistan’dan, İran’a geçerler.

Esad Bey’in İran’da gördüğü olaylar, onun dünyaca ünlü eseri “Ali ve Nino” romanında Ali Han’ın yaşadıklarıyla birebir aynıdır. Cahil yöneticiler, çaresiz ve hurafelere inanan halk, sanki bin yıl öncesinden çıkıp gelmiş dervişler, İmam Hüseyin için tertiplenen yas törenleri romanda anlatıldığı şekilde “Doğu’da Kan ve Petrol” kitabında da aynen verilmiştir (Aras, 2016, s. 27).

Kafkas İslam Ordusu’nun kardeş ülke Azerbaycan’a yardımıyla, Bolşevikler Azerbaycan’dan kovulur. Bu sayede M. Esad Bey vatanına geri döner. Romanda bu sevinç detaylı bir şekilde anlatılır. 1920 yılında Bolşevikler, Azerbaycan’ı yeniden işgal eder ve 15 yaşındaki M. Esad Bey, bir daha geriye dönmek üzere vatanından ayrılmak zorunda kalır. Önceden kararlaştırdıkları gibi babası İbrahim Bey ile Gürcistan’da buluşur. Asıl karanlık bundan sonra başlar. Baba ile oğulun Gürcistan’a vardıklarında bir pasaportu yoktur. Burada, babasının arkadaşının yardımıyla, Lev ve Abraham’a Gürcü pasaportu çıkarılır. (Reiss, 2009, s. 158).

Gürcistan’da alınan kimlik belgelerinde Esad Bey’in Lev Nussimbaum, babasının ismi Abraham Nussimbaum’dur. Bu konuda çeşitli iddialar vardır. Resmi belgelerde Essad adıyla birlikte Lev adı da geçmektedir. Belki yurtdışında yabancı ad onlara daha çok yardım eder diye bu isim alınmış olabilir. Çünkü Azerbaycan veya Rus kimlik belgelerinin olmayışı manidardır (Aras, 2016, s. 36).

Gürcü pasaportlarıyla önce Trabzon’a, oradan İstanbul’a geçerler. İstanbul’da hissettiği duyguları şu şekilde tarif eder: “Bolşevik devriminden sonra ilk defa İstanbul’da eski düşünce ve duygularına geri dönebildim. İstanbul’da sanki eski günlerime yeniden dönmüştüm. Camiden camiye, selamlıktan selamlığa koşup duruyordum... Sonradan Avrupa’da karşılaşacağım başka rejimlere rağmen İstanbul ruhumdaki Müslüman duyguları daha da canlandırdı...”. (Aras, 2016, s. 174). Esad Bey ve babası İstanbul’da uzun süre kalmaz, İstanbul’dan İtalya’ya, ardından Paris’e, 1921 yılında ise Almanya’ya geçerler. Almanya’da Alman-Rus Lisesi’ne kaydolar. Anadili gibi bildiği Almancasıyla göçmenlerin yoğun yaşadığı

mekânlarda kendine yer edinir, Kafkasyalı olduğunu vurgular ve vatana özlemini dile getirir. 1922 yılında Doğu Dilleri Bölümü'nün Türkçe-Arapça sınıfına kaydolar. (Aras, 2016, s. 38). Üniversiteyi bitirdikten sonra M. Esad Bey'in gazetecilik dönemi başlar. 21 yaşında o dönemin en önemli yayınlarından biri olan *Edebiyat Dünyası* gazetesinde yazılar yazar. Bu gazete de Azerbaycan, Kafkasya ve Doğu ile ilgili tarihî, kültürel, siyasi makaleler kaleme alır. Yazıları, oldukça rağbet görür. Kendine has üslubuyla dikkat çeker. "...Edebiyat gecelerinde şiirlerini okur, halk masallarına dayanan nükteli hikâyelerden oluşan zekice yazılmış "Doğu masalları" anlatır. Kısa bir süre sonra da oturma odalarından çeşitli "kültür çevrelerine", göçmenlerin rağbet ettiği kahvehanelere geçecek..." (Reiss, 2009, s. 289).

1929 yılında, 24 yaşında iken ilk kitabı *Doğu'da Kan ve Petrol* yayınlanır ve Almanya'da en çok satanlar listesine girer. Belli başlı gazetelerde Doğu uzmanı olarak anılan Esad Bey, bu romanın içeriğinden dolayı, kendi soydaşları tarafından şikâyet edilir. Fakat şöhreti gün geçtikçe artmaktadır. 1937'de Kurban Said müstear ismiyle yayınladığı *Ali ve Nino* romanıyla şöhretinin zirvesine ulaşacaktır. 1931'de *Kafkasya'nın On İki Sırrı* ve *Stalin*, 1932'de *Muhammed*, 1935'de *İkinci Nikola*, 1936'da *Allahu Ekber* ve *Rıza Şah*, olmak üzere yaklaşık yirmiye yakın eseri vardır. Ayrıca gazetelerde, ünlü şahısların biyografilerini yazmış, kültürel ve siyasi birçok makale kaleme almıştır. Kurban Said müstear ismiyle de üç kitap yayınlanmıştır. Bunlar; 1937'de *Ali ve Nino*, 1938'de *Haliç'den Gelen Kız*, üçüncüsü ise ölümünden kısa bir süre önce, bir kısmı internette yayınlanmış olan biyografik romanı *Aşktan Anlamayan Adam*'dir.

M. Esad Bey, 1932 yılında bir fabrikatörün kızı olan Erika Loeqandahl ile evlenir. Erika, M. Esad Bey'i terk eder ve 1937'de ayrılırlar. Bu ayrılıkla bunalıma giren Esad Bey, psikolojik tedavi görür. 1938'de Viyana gider. Son yılları maddi sıkıntılar ve ağır hastalıkla geçen Esad Bey, 1942 yılında İtalya'da ölür. (Aras, 2016, s. 42-49).

Bakü, Hazar Denizi kıyısındaki petrol şehri, benim çocukluğunun geçtiği şehir ve eski Çar Rusya'sındaki vatanım. Yurdum yok oldu! Bu acı inanılmaz bir şey! Beni yiyip bitiriyor... Bu acı, bu merhametsiz acı beni öldürüyor. O şehir, ne Avrupa'da ne Asya'daydı. Hatıralarımda canlanan o eski duvar ve Doğu sarayı sisler içinde kalmış... (Aras, 2016, s. 48-49).

satırlarını ölümünden kısa bir süre önce yazmıştır. Bu satırların yazarı için Çerkez Gurbanlı, şu sözleri kaleme almıştır: "XX. asrın dünyaca tanınmış yazarlarından biri olan Esad Bey canı, kanı, ruhu ile ilk önce Azerbaycan'a, Bakü' ye, sonra ise Türkistan'a ve Türk dünyasına, Kafkas' a, en sonda Şark'a ve Asya' ya bağlı bir sanatkârdır" (Esad Bey, 2005, s. 282) .

2.1.2. Anlatının Kaynağı

Ali ve Nino romanında anlatının kaynağı, Müslüman Türk genci Ali Han Şirvanşir ve Hristiyan Gürcü kızı Nino Kpiani'nin aşk hikâyesi⁷ ekseninde toplumsal ve siyasal çatışmanın ele alındığı olaylardır.

Ali ve Nino ilk bakışta bir aşk romanı gibi gözükse de İslamiyet, Hristiyanlık ve mezhepçilik, Azerbaycan'ın bağımsızlık mücadelesi ve de en önemlisi Doğu- Batı çatışması, anlatının ana temasıdır. Dönemin olaylarını bizzat yaşayan biri olarak Ali Han dünya görüşünü açık ve net bir şekilde ortaya koyar. Romanın başlangıcında coğrafya hocası Profesör Sanin'in derste, Bakü'nün gelişmiş Avrupa mı yoksa gerici Asya'ya mı ait olduğu sorusuna Ali Han Asya cevabını verir. Çünkü Ali Han Doğu'nun temsilcisidir. Nino ise Batı'nın dünya görüşünü benimsemiş bir Avrupa hayranıdır.

Ayrı dinî inançlar, bu çatışmanın dinsel boyutudur. Toplum tarafından iki din mensuplarının birbirine bakışı farklıdır. Ali dinine bağlı bir Müslümandır ve Nino'da kendine dinine sadıktır. Ali Han, Nino'nun dinine karışmaz ve iki sevgili toplumsal çatışmaları göz ardı ederek evlenirler. Dinsel çatışmanın diğer bir yüzü mezhepçiliktir. Ali Han ılımlı bir Şîa olarak Seyit Mustafa'ya bu konuda görüşlerini açıkça ifade eder ve dinsel düzeyde değindiğimiz gibi görüşleriyle yazar, toplumuna mesajını iletir.

I. Dünya Savaşı'nın başladığı yıllarda daha yeni okulu bitmiş olan Ali Han, çevresi tarafından tepki alacağını bildiği hâlde Çarlık tarafında savaşmayı istemez. Çünkü Ali Han için bu savaş Azerbaycan'ın bağımsızlık savaşı değildir. Osmanlı'nın savaşa dâhil olmasıyla soydaşlarının tarafını tutar ve Kafkas İslam Ordusu'nun Azerbaycan'a girmesini bekler. Kısa ömürlü Azerbaycan Halk Cumhuriyeti'nin Dış İşleri Nezareti'nde Batı Avrupa Şubesi Ateşesi olarak görev alır. Eşi Nino'yla dış ülke misafirlerini ağırlayarak vatani için birçok hizmetlerde bulunur. Bolşeviklerin ülkeyi işgal etmesiyle Ali Han'ın asıl savaşı başlar. Çünkü onun istediği yalnızca Bağımsız Azerbaycan Cumhuriyeti'dir. Han soyundan gelen Ali Han'ın ataları da Ruslarla mücadele etmiş ve şehit olmuşlardır. Ataları gibi yaşamayı kendine ülkü edinen Ali Han, eşi Nino ve kızı Tamara'yı Tiflis'e göndererek Gence'de Bolşeviklerle savaşır. Ali Han kaçma imkânı olmasına rağmen ailesini ardında bırakarak vatani için şehit olmayı yeğler. Atası İbrahim Han Şirvanşir gibi Gence Köprüsü üzerinde şehit olur.

⁷ Han soyundan gelen ve Müslüman bir ailenin çocuğu olan Ali Han Şirvanşir ile prens soylu Hristiyan bir ailenin kızı olan Nino Kpiani'nin farklı din ve millete mensup olmaları, özellikle Kpiani ailesi tarafından evliliklerine engel olarak görülmüş ve farklı bahaneyle Şirvanşir ailesi oyalanmıştır. Bu durum Türk Halk Edebiyatı'nda Sururi Şah'ın oğlu Kerem ile bir Ermeni keşişi olan Yahud'un kızı Aslı'nın aşk hikâyesini anımsatmaktadır. Yahud bir Müslüman'a kız vermek istemez fakat Şah'ın isteğini yerine getirmek zorundadır. Keşiş kızını alıp kaçar. Kerem yollara düşer ve bulur. Keşiş evliliklerine, Aslı'nın sihirli gömleği giymesi şartıyla razı olur. Gerdek gecesi Kerem gömleği çözemez, ah ederek yanar, kül olur. Aslı'da Kerem'in ölümüne dayanamaz saçları ateşe tutulur, yanarak kül olur. *Bkz.* Şükrü Elçin (1997). Halk Edebiyatı Araştırmaları I-II, Ankara: Akçağ Yayınlar. II. Cilt, 115-117.

Bütün bunlardan hareketle söyleyebiliriz ki; Ali Han bütün ayrılıkçı fikirlere rağmen sevgisinden vazgeçmeyip Nino'yla evlenmiş olmasına rağmen, vatan söz konusu olunca ailesini ardında bırakarak vatani uğruna şehit olması yazarın romandaki asıl gayesini ortaya koyar. Yazarın dünya görüşüne göre vatan sevgisi bir insana duyulan sevgiden çok daha ötedir. M. Esad Bey'in hayatını incelediğimiz bölümde onun hayatının hep bir kaçışla geçtiğini gördük. Ölümünden önce yazdıklarından hareketle, vatani Azerbaycan ve Bakü'nün hasretiyle acılar içinde kıvrandığına şahit olduk. Elbette ki, böyle acı tecrübeleri olan bir yazar için, vatan mefhumu daha anlamlı olacaktır.

2.1.3. Tarihsel Çerçeve

Azerbaycan'ın millî romanı olarak kabul edilen *Ali ve Nino*'da öykü zamanı olan 1905-1920 yılları, tarihsel olayların yoğun olduğu bir dönemdir. Yazar genellikle öykü zamanında cereyan eden tarihsel hadiselerden bahseder. Geriye dönüş tekniğiyle hanlıklar dönemine de değinir. Birçok tarihî kişilik romanda gerçek isimleriyle zikredilir.

Romanın anlatıcısı Ali Han Şirvanşir'in atası olarak bahsettiği İbrahim Han Şirvanşir Karabağ Han'ı İbrahim Halil Han'dır. (1795-1806). Rusların Gence'yi istilasını Çarlık Rusya-İran savaşları ve imzalanan Türkmençay Antlaşması geriye dönüş tekniğiyle değinir. “Bu zafer Rus askerlerinin cesaretinden ziyade, topla sağladığı üstünlük neticesinde elde edildi. Rusların zaferi, Türkmençay Antlaşması'nın imzalanmasına neden oldu ve antlaşmaya göre İranlılar, Ruslara haraç vermek zorunda kaldı” (Çemenzeminli, 2005, s. 31).

I. Dünya Savaşı bahsi geçen bir diğer tarihî hadisedir. Daha önce de belirttiğimiz gibi yazar kesin bir tarih vermez. “Çar Alman Kayzeri'ne, Avusturya İmparatoru'na Bavyera Kralı'na, Prusya Kralı'na, Saksonya Kralı'na, Macaristan Kralı'na ve daha pek çok lord ve prens harp ilan etmiştir” (Çemenzeminli, 2005, s. 72). Romanın anlatıcısı Ali Han için bu savaşın bir önemi yoktur. Çünkü bu savaş onu ilgilendirmez. Fakat toplumda büyük bir etkisi vardır. Azerbaycan Türkleri Müslüman olarak askeri yükümlülükten muaf olmasına rağmen birçoğu savaşa katılmak niyetindedir. Osmanlı İmparatorluğu'nun savaşa dâhil olmasıyla fikirler değişir. Ruslar için savaşan birçok Azerbaycan Türkü, Osmanlı'nın safına geçmek ister. Ali Han'da bu işe çok sevinmiştir. O bir Doğulu'dur aynı soyu ve dini paylaşan Osmanlı'nın yanında olacaktır. Bu sayede Rusların Azerbaycan'dan atılacağı düşüncesindedir. Bütün ümitler Osmanlı'nın zaferi üstünedir. Ali Han'ın, Nino'yla arasında geçen konuşmasında Azerbaycan'ın o dönemki durumu izah etmesi açısından oldukça önemlidir. “...Biz mengenede değiliz en azından. Elindeki çekici kafamızın üzerinde sallayan Grandük'ün önünde, örsün üzerindeyiz; bu nedenle de kendisinden nefret ediyoruz” (Çemenzeminli, 2005, s. 153).

Çarlık Rusya Anadolu'daki ilerleyişi sürerken ülkede iç karışıklık meydana gelir. 1917 Bolşevik İhtilali savaşın kaderini tayin eder. Ruslar ve Ermeniler birleşerek Azerbaycan'da katliam yapar. Bu buhranlı dönemde beklenen Kafkas İslam Ordusu Bakü' ye girer. M. Emin Resulzade o günü şöyle ifade eder:

...Kahraman Mehmetçiğin Türk vahdeti tarihinde altın harflerle yazılacak ulvî fedakârlığıyla millî Azerbaycan kuvveti kendi payitahtına giriyor, altı aylık kanlı ve elemli bir esaret hayatı geçiren Türk ve Müslüman ahâlisinin yüzü gülüyor ve Kurban Bayramı gibi mes'ut bir günde, Eylül'ün on beşinde, Bakü tekrar kendi sahiplerinin eline geçiyor. (Resulzade, 1993, s. 58).

Zor şartlar altında kurulmuş olan Azerbaycan Halk Cumhuriyeti için yeni bir siyasi dönem başlar. "Eski Vilayet Sarayı'nın üzerinde, yeni devletin bayrağı dalgalanıyordu; okul binası parlamentoya verilmişti. Eski şehir yepyeni bir hayata başlamış gibiydi. Avukat Fethali Han, Başbakan olmuştu. Yasalar çıkartıyor, kararnamelemler ve emirler imzalıyor" (Çemenzeminli, 2005, s. 274).

Parlamentonun açılış konuşmasını Ulusal Konsey ve Müsavat Parti Başkanı M. Emin Resulzade yapmıştır. Feth Ali Han Hoyski (Hoylu) üçüncü hükümeti kurar ve başbakanlık görevine getirilir. (Mehmetov, 2009, s. 596). Romanda bahsi geçen tarihi bir kişilik de Feth Ali Han Hoyski (Hoylu)' dir. Yazarın kimi zaman detaylı bilgiler vermesi o döneme bizzat vakıf ya da konuyla alakalı iyi bir bilgi birikimine sahip olduğu izlenimini vermektedir. Bakü'nün Bolşevik işgalinden kurtulmasıyla birlikte İran'da olan M. Esad Bey ve babası İbrahim Arslan, Enzeli'den eski bir gemiye binerek Bakü limanına varırlar. Başbakan Feth Ali Han Hoyski, limanda gemiden inen mültecileri beklemektedir. (Aras, 2016, s. 26). M. Esad Bey, o dönemde 13 yaşında olmasına rağmen zihninde derin izler bıraktığı muhakkaktır. Bu bilgiler karşılaştırıldığında yazarın, romanın başkahramanı Ali Han Şirvanşir'dir.

Kafkas İslam Ordusu'ndan bir yıl sonra İngiliz kuvvetlerinin de Azerbaycan'dan çekilmesi (1919), Bolşeviklerin Azerbaycan'ı yeniden işgal etmesine sebep olmuştur. 1920' de Rus ve Ermeni çeteleri birlik kurarak, Azerbaycan'da binlerce masum insanı acımasızca katletmişlerdir. Romanın başkahramanı, birçok Azerbaycan genci gibi Bolşeviklere karşı verilen mücadelede şehit düşmüştür.

Tarihsel koşullar yazarın dünya görüşünün şekillenmesinde önemli bir etkidir. Çarlık Rusya'nın baskısı, özellikle de Sovyet zulmü M. Esad Bey'in dünya görüşünün oluşmasındaki temel olaylardır. Esad Bey hayat hikâyesinde de bu acı hadiselerden söz eder. "Devrim Bakü'ye kan ve ölüm getirdi. Savaşın acımasızlığıyla sokaklar insan cesetleriyle doldu." (Aras, 2016, s.

173). Hatta devrim, onu yurdundan etmiştir. Bu sebeple başkahramanı Ali Han Şirvanşir ile Çarlık Rusya'ya karşı herhangi bir fiili eylemi bulunmazken, Bolşeviklere karşı cephede silahlı mücadele verir.

2.1.4. Simgesel Çözümleme

Yazar eserinde okuruna iletmek istediği mesajı kimi zaman simgelerle de ifade edebilir. Bu simgelerin çözümlenmesi romanın daha iyi anlaşılmasını sağlamakla beraber, yazarın okuyucusuna vermek istediği dünya görüşünü de ortaya çıkarması bakımında önemlidir. M. Esad Bey, kitabın ismiyle imge dünyasına giriş yapar. Ali hem Türklüğü hem de İslamiyet'i temsil eder. Romanın geneli esas alındığında Şia mezhebini temsil ettiğini de açıkça söyleyebiliriz. Asya'ya aidiyetini belli eden bu genç Doğu'nun temsilciliğini üstlenir. Ali bir çöl insanıdır. Nino ise Hristiyan bir Gürcü kızıdır. Dünya görüşü, hayat felsefesi Batı tarzıdır. Orman misali suallerle doludur. Ali Han çöl ve orman imgeleriyle Doğu ve Batı'yı şu şekilde tanımlar:

...Siz ağaçları ne kadar seviyorsanız, bende çölü o derece seviyorum. Ağaçların olduğu bir muhit beni şaşırtıyor. Böyle yerler benim nazarımda korku, bilmece, cin ve şeytan doludur. Orman geçilmesi zor, karanlık, görüş mesafesinin kısa olduğu ve her şeyin alacakaranlığa bürünüp gerçekliğini kaybettiği bir yerdir... Çöl, kılıç darbeleri kadar yalındır. Orman ise Gordy düğümü gibi karmakarışık (Çemenzeminli, 2005, s. 60, 61).

İki gencin aşklarının filizlendiği yer olan Bakü bir kavşaktır. Doğu ile Batı'yı birbirine bağlayan bir köprü. Kafkasya coğrafi konuma göre Asya ve Avrupa arasında köprü vazifesi görür. M. Esad Bey'de kendisinin hayat hikâyesinde, Asya ve Avrupa arasında doğduğunu ifade eder. Bu eksende, romanın genelini kapsayan Doğu-Batı çatışmasına rağmen, Ali Han Şirvanşir ile Prenses Nino'nun aşkından hareketle bir Doğu-Batı sentezini hedefler. Evlilikleri bu sentezin gerçekleştiğine dair bir kanaat oluştursa da Ali Han Asyalı olmaktan, Nino ise bir Batılı gibi yaşamaktan vazgeçmez.

M. Esad Bey, İslamiyet'i, mezhebi, matemi, düşman kuvvet olan Bolşevikleri eserde renklerle de ifade etmiştir. Dinsel düzeyde ele aldığımız Seyit Mustafa Şîa mezhebini temsil eder. "Ait olduğu zümreyi gösteren yeşil bir kuşak takıyordu. Seyit Mustafa'nın babası, yakındaki küçük caminin imamıydı, dedesi ise İmam Rıza'nın türbesinin bulunduğu kutsal Meşhed şehrinde ünlü bir âlimdi. Seyit Mustafa beş vakit namaz kılardı..." (Çemenzeminli, 2005, s. 105). Seyit (seyyid), Hz. Muhammed'in soyundan gelenleri ifade etmek için kullanılır. Kelime anlamı olarak "Bir topluluğun ileri gelen kişisi, lider; efendi" (Çağbayır, 2007, s. 4183) demektir. Şîa mezhebi inancına göre ise Hz. Hüseyin'in soyundan gelenlere "seyyid", Hz. Hasan'ın soyundan gelenlere "şerif" denir. Seyit Mustafa burada bir simgedir ve ait olduğu zümreyi gösteren yeşil kuşak takması bunun bir göstergesidir.

Anlatı da yeşil rengi esas alan diğer bir kullanım ise bayraktır. Yeşil renk İslamiyet ile özdeşleşmiştir. Türk İslam Devletleri'nin birçoğu bayraklarında İslamiyet'i temsilen bu rengi kullanmıştır. Yazarın dönemine konu olan tarihlerde kurulan Azerbaycan Halk Cumhuriyeti'nin (1918-1920) bayrağında da yeşil renk bulunmaktadır. Ali Han, Tahran'da memleketiyle ilgili haberleri gazetelerden takip etmektedir. Evinde, sedirin üzerine koyduğu haritaya, Kafkas İslam Ordusu'nun Bolşeviklerin elinden kurtardığı yerleri ifade etmek için yeşil bayraklar saplar. Bu bayrakların saplandığı yerler kurtarılmış bölgelerdir.

Küçük yeşil bayrağı bir noktanın üzerine sapladım. Orada 'Yelizavetpol (Gence)' kelimesi yazılmış ve son beş harf, Zonguldak Dağları'nın altında kalmıştı. Gazetede yazılanlara bakılırsa Hoy'lu avukat Fethali Han, Gence'de bağımsız Azerbaycan cumhuriyetini ilan etmiş. Gence'nin doğusuna sapladığım başka bir yeşil bayrak ise Enver'in ülkemizi işgalden kurtarmak üzere gelen ordusunun mevkilerini gösteriyordu (Çemenzeminli, 2005, s. 250-251).

Anlatıda dikkat çeken diğer bir bayrak ise, yeşil bayrağa karşıt olan kırmızı renkli bayraktır ve Sovyetlerin Kızıl Ordusu yani Bolşevikleri temsil eden kırmızı bayrak, Ali Han'ın söylemiyle "kırmızı leke" harita üzerinden sökülüp atılması gerekir. "Yeşil bayrakları biraz daha kıpırdataabilirsek, düşman kuvvetlerini gösteren kırmızı bayrak, üzerinde 'Bakü' yazılı karmakarışık noktada sıkıştırılıp çıkarılacaktı" (Çemenzeminli, 2005, s. 251). Ali Han'ın harita üzerinde oynadığı oyunu dikkatle takip eden harem ağası Yahya Kulu doğaüstü güçlerin yardımıyla yeşil bayrakları kırmızı lekelerin üzerine saptamak suretiyle Azerbaycan'ın düşmanın elinden kurtarılacağına inanır; fakat Ali Han yeşil bayrakları kırmızı lekelerin üzerine saptamaya muktedir değildir.

Siyah rengi ve siyah bayrak anlatıda simgesel renklere aittir. Matemi temsil eden bu renk, yine Seyit Mustafa'yla dikkat çeker. "Dostum telâşsız ve dikkatli gözlerle yüzüme baktı. Üzerinde siyah bir cüppe vardı" (Çemenzeminli, 2005, s. 257). Yazar, siyah cüppenin ne amaçla giyildiğini Seyit'in Ali Han'a söyledikleriyle okuyucusuna aktarır.

Hüzün Şi'lerin kaderidir! Hüseyin'in, Kerbelâ çölünün kumları üzerine dökülen kanı için tutulan matem de bu kaderin parçasıdır! Senenin bir ayı bu mateme ayrılmıştır. Bu da muharrem ayıdır. Dert sahipleri bu matem ayında ağlasınlar. Muharrem'in onuncu günü, Şi'lerin kaderinin gerçekleştiği gündür. Çünkü bu Aşure günüdür, şehitlerin günüdür (Çemenzeminli, 2005, s. 258).

Yazar siyah bayrağı genel hatlarıyla tarif eder. "...İkinci bayrağın siyah kadife kumaşına ise bir el resmedilmişti. Bu, Hazreti Peygamber'in kızı Hazreti Fatıma'nın eliydi. Üçüncü bayrakta koca harflerle tek bir kelime, 'Hüseyin' yazılmıştı. Hüseyin: Hz. Peygamber'in torunu, şehit ve kurtarıcı" (Çemenzeminli, 2005, s. 263). Siyah bayrakta yine aynı şekilde matem'i temsil etmek için kullanılır.

Türklerde önemli mitolojik simgelerden biri de “ay” dır. Ay ile ilgili çeşitli inanışlar vardır. Dolunay⁸ yaşlanma, ölüm gibi anlamların yanında yenileşme, yeniden dirilme ve insanlara yardım ettiği inancı da mevcuttur. Romanın beşinci bölümünde Ali Han Taşköy’de âşık şenliğine katılır. Âşık atışmalarının yapıldığı bu meydanda meclisin ak saçlı ihtiyarı atışma konusunu belirler. Belirlenen lirik konu “Aras üzerinde Dolunay”dır (Çemenzeminli, 2005, s. 55).

“Aras’ın üzerindeki dolunay kime benziyor?”

... “Senin sevgilinin cemaline...”

... “Yok, yok” dedi. “Dolunay, şehit olmuş kahraman bir askerin kalkanına benziyor.” (Çemenzeminli, 2005, s. 56).

İki âşık arasındaki atışmadan da anlaşılacağı üzere Aras üzerindeki dolunaya, onu koruyan ve gözetken simgesel anlamı yüklenmiştir. Geniş bir kültür ve tarih birikime sahip olan yazarın Aras ve dolunaya değinmesi elbette ki boşuna değildir. 1828 Türkmençay Antlaşması’yla Aras’ın kuzeyi ve güneyi esas alınarak Azerbaycan toprakları Kuzey ve Güney Azerbaycan olmak üzere ikiye ayrılmıştır. Bu tarihî hadiseye atıfta bulunur. Fakat yazarın asıl vermek istediği fikir Aras’ın korunduğu ve bir gün yeniden diriliş yani birleşme yaşayacağıdır.

Sonuç

Goldmann’ın oluşumsal yapısalcı yöntemiyle incelediğimiz, Türkiye Türkçesine Azat Ağayev ile Ali Ekber Aliyev tarafından aktarılan *Ali ve Nino*, estetik açıdan bazı teknik hatalarının dışında genel itibarıyla bütünlük arz eder. Eserin dili sade ve akıcıdır. Folklorik unsurlar, ustalıklı işlenmiştir. Tasvirler oldukça canlıdır ve yazar anlatı dünyasının gerçekliğini somutlaştırmıştır. Romanın temel zemini, Doğu-Batı çatışması üzerine kuruludur. Toplumsal düzlemde *Ali ve Nino*, 20.yüzyılda Azerbaycan’ın çalkantılı dönemlerinin bir ürünüdür. Bu yüzyılda Azerbaycan, kanlı olaylara tanıklık etmiştir. Birçok Azerbaycan Türk’ü yerlerinden edilmiş, birçoğu ise şehit edilmiştir. Etnik çatışma ve mezhep ayrılıkları da toplum yapısında büyük tahribatlara sebep olmuştur. Dönemin siyasi ve toplumsal hadiseleri, daha 15 yaşında yurdundan edilen ve mülteci hayatı yaşayan M. Esad Bey’in hayatında derin izler bırakmış, vatanseverlik duygularının yoğunlaşmasına neden olmuştur. Bu bağlamda, Ali ve Nino aşkı ekseninde kültürel, siyasi ve de toplumsal çatışmayı bütün yönleriyle eserine aksettirmiştir. Bu sebeple söyleyebiliriz ki *Ali ve Nino* romanını, yalnızca türlü zorluklara rağmen kavuşmayı başarmış ve hazin bir son ile ayrılmış iki gencin aşk hikâyesi olarak değerlendirmek yanlış

⁸ Bkz. Fatma Ahsen TURAN (2011). Orta Asya’dan Anadolu’ya Mitik Yolculukta Tabiat Olayları. *Milli Folklor Kültür Araştırmaları Dergisi*, 23(90). 49-59. (<http://www.millifolklor.com/PdfViewer.aspx?Sayi=90&Sayfa=46>)

olacaktır. *Ali ve Nino* romanı aynı zamanda, bir duyarlılığın, Doğu-Batı kavgasının özellikle de vatanseverlik duygularının mahsulüdür.

Kaynaklar

- Adıgüzel, S. (2011). *Elçin Edebiyat Sosyolojisi Açısından Romanları*. Ankara: Bengü Yayınları.
- Aktaş, Ş.(2005). *Roman Sanatı ve Roman İncelemesine Giriş*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Aras, O. (2016). “*Oryantalist Mi*” *Kurban Said (Esad Bey) Hakkında Yalanlar ve Gerçekler*, Ankara: Aktif Düşünce Yayınları.
- Çağbayır, Y.(2007). *Orhun Yazıtlarından Günümüze Türkiye Türkçesinin Söz Varlığı Ötüken Türkçe Sözlük*. İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Çemenzeminli, Y.V. (2005). *Ali ve Nino* (Çev. Azat Ağayev, Ali Ekber Aliyev). İstanbul: Kaknüs Yayınları.
- Eagleton, T. (1984). *Edebiyat Eleştirisi Üzerine* (Çev. Handan Gönenç). İstanbul: Eleştiri Yayınevi.
- Elçin, Ş. (1997). *Türk Halk Edebiyatı Araştırmaları I-II*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Esad Bey. (2010). *Hazreti Muhammed Bir Yaşam Öyküsü*. (Çev. Deniz Hakan). İstanbul: Mızrak Yayınları.
- Esed Bey, M. (2005). *Şergde Neft Ve Gan* (Çev: Çerkez Gurbanlı), Bakı, Nurlan Neşriyyatı.
- Escarpıt, R. (1992). *Edebiyat Sosyolojisi*. (Çev. Hüseyin Portakal). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Güntay, M. (2016). Mevlüt Süleymanlı'nın Göç Romanı Üzerine Edebiyat Sosyolojisi Açısından Bir İnceleme. *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Erzurum: Atatürk Üniversitesi Yayınları. 56. 35-51.
- Lucien, G. (1998). *Diyalektik Araştırmalar*. (Çev. Afşar Timuçin, Mehmet Sert). İstanbul: Toplumsal Dönüşüm Yayınları.
- Lucien, G. (2005). *Roman Sosyolojisi*. (Çev. Ayberk Erkay). Ankara: Birleşik Yayınevi.
- Makswell, N. (2007). Azerbaycan Halg Cumhuriyyeti. *Azerbaycan Milli Ensiklopediyası*. Bakı: Azerbaycan Milli Ensiklopediyası Elmi Merkezi. 289-297.
- Mehmetov, İ. (2009). *Türk Kafkası'nda Siyasi ve Etnik Yapı Eski Çağlardan Günümüze Azerbaycan Tarihi*. (Hazırlayanlar Ekber N. Necef, Şamil Necefov). Ankara: Ötüken Neşriyat.
- Moran, B. (2016). *Edebiyat Kuramları ve Eleştiri*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Narlı, M. (2002). Romanda Zaman ve Mekân Kavramları. *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*. 5(7). 91-106.
- Okay, M. O. ve Kahraman, Â. (2008). Roman. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. C. 35. İstanbul: TDV Yayınları. 160-164.
- Ögel, B. (2014). *Türk Mitolojisi I-II*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Reiss, T. (2009). *Oryantalist Tuhaf ve Tehlike Dolu Bir Hayatın Aydınlanan Sırrı*. (Çev. Selda Somuncuoğlu). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Resulzade, M. E. (1993). *Kafkasya Türkleri*. (Hazırlayanlar: Yavuz Akpınar, İrfan Murat Yıldırım, Selahattin Çağın). İstanbul: Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı.

- Sarıkoça, E. (2016). *Tarihi Güncellemek Edebiyat Sosyolojisi Açısından Roman*. Erzurum: Fenomen Yayıncılık.
- Tekin, M. (2014). *Roman Sanatı I Romanın Unsurları*. Ankara: Ötüken Neşriyat.
- Turan, F. A.(2011). Orta Asya'dan Anadolu'ya Mitik Yolculukta Tabiat Olayları. *Milli Folklor Kültür Araştırmaları Dergisi*. 23(90). 49-59.
- Yılmaz, D. (1996). *Roman Sanatı ve Toplum*. Ankara: Ötüken Neşriyat.
- Yılmaz, D. (2011). *Roman Kavramı ve Türk Romanının Doğuşu*. İstanbul: Kesit Yayınları.

Extended Abstract

Ali and Nino, considered as a national novel in Azerbaijani literature, was published in German, in 1937, in Vienna, by Tal Publishing under the pen name: Kurban Said. Translated into many languages, it is still debated whether the book was translated from Azerbaijani Turkic language into German, or written in German, and who the author is. A group of researchers claims that the pen name the Kurban Said belongs to Yusuf Vezir Cemenzeminli (1887-1943). As a result of the American researcher Bettly Blair's efforts, the Azerbaijani Writers Association agrees that the name of writer of the novel Ali and Nino, Kurban Said, is actually the pen name of Yusuf Vezir Cemenzeminli. The American writer and researcher Tom Reiss claims that Kurban Said is of Jewish origin and his real name is Lev Nussimbaum (1905-1942), i.e. Mr. M. Esad, in the light of the researches he has done and the documents he claims to have. A group of researchers agrees with Tom Reiss that Kurban Said is Mr. M. Esad, however they do not agree that he has Jewish origin and his real name is Lev Nussimbaum, on the grounds that Tom Reiss has an underlying purpose for raising these claims.

Although in the first edition of the book that we studied, Yusuf Vezir Cemenzeminli is accepted as the writer, in our study, we took the findings in Orhan Aras's book, "*Oryantalist Mi*" *Kurban Said (Esad Bey) Hakkında Yalanlar ve Gerçekler* ("Orientalist Mi" The Lies and The Truth about Kurban Said (Mr. Esad)) into consideration, and used the name Mr. M. Esad as the real name of Kurban Said. Orhan Aras, as stated in the preface of this work, has studied all the claims about Kurban Said and examined the truths and wrongs of these claims. He studied the three novels Mr. M. Esad wrote under his name and also his unpublished articles. He has also translated some of his articles, which were written in German. As a result of his researches, he revealed the similarities between the novel, Ali and Nino, and other works of Mr. M. Esad.

Along with these discussions, the novel Ali and Nino is a very important work when considering the aesthetic value and social events. The novel tells religious, historical and political events across a large landscape between 1905-1920, shaped around the love story of two young people from different religious, national and cultural origins. The unique love story of the Muslim and Turkish Ali Khan Şirvanşir, and Christian and Georgian Nino Kpiani, tells the foundations of the East-West conflict happening in the social plane. These two young people, despite the social conflicts and political turmoil, are able to get married, protecting their own identity and beliefs. At the end of the novel, Ali Khan has to leave his beloved wife Nino and his daughter Tamara, and becomes martyr for the sake of his motherland.

The novel, Ali and Nino, has been studied using Lucien Goldmann's "Genetic Structuralist" method, in the sociology of literature researches, regarding the aesthetic value of the work as well as the ideology that is depicted in the work.

The first part of the "genetic-structuralist" method (immanent analysis), is the comprehension stage. The comprehension stage is an analysis of the inner structure of the work. The social aspect of the work and the ideological structure of the society depicted in the work are not analyzed. At this stage, the point of view, narrative techniques, time and place, and people in the novel Ali and Nino, are determined and the relation between the novel and the social structure is examined. The social structure and relations are divided into sub-categories: political, economic, cultural and religious. Explanations and examples are given for each category.

The second part of the "genetic-structuralist" method (transcendental analysis), is the explanation stage. At this stage, the relationship between the author's life story and the relation between

this period and his work, the factor that may affect his narrative, the comparison of the historical events in the novel with the reality, and the message the author wishes to give by using symbols are explained and the integrity of the ideology is explained comprehensively. In this context, the life story of Mr. M. Esad, the writer of the novel *Ali and Nino*, is examined and information is given about the period he lived in and the factors that affected his narrative is explained in detail. The events that occurred in the work are compared with the historical reality. By analyzing the symbols found in the work, the message that the author wanted to give is explained, the external structure and the worldview in the work are interpreted.

The relations between the work, the writer and the society in the novel *Ali and Nino* has been studied using the "genetic structuralist" method, which provides great possibilities for examining the novel as an understandable and comprehensive whole.